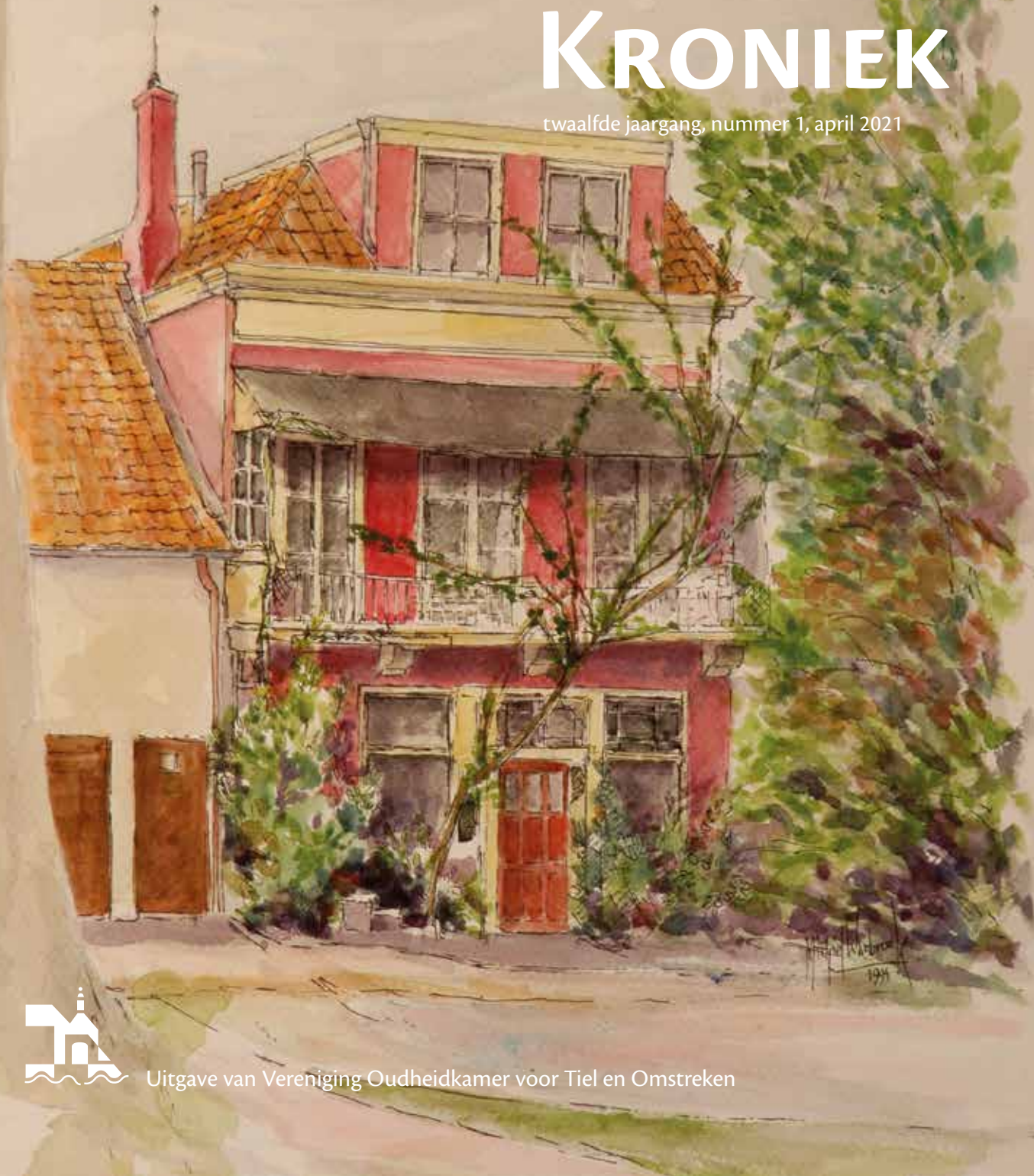

dnk DE NIEUWE KRONIEK

twaalftde jaargang, nummer 1, april 2021

Uitgave van Vereniging Oudheidkamer voor Tiel en Omstreken

HET IS FEEST: EEN PRACHTIG LUSTRUMBOEK

Dit jaar viert de Vereniging Oudheidkamer voor Tiel en Omstreken in mei het 120-jarig bestaan. Een mijlpaal die, evenals de vorige lustra, niet ongemerkt voorbij zal gaan.

VIJF WADENOIJSE WEESKINDEREN

Onlangs stuitte ik in het kerkarchief van Wadenoijen op drie kwitanties van de Weesinrichting Neerbosch.

GIETIJZEREN PAAL- TJES OP DE JOODSE BEGRAAFPLAATS TIEL

Op tal van oudere begraafplaatsen in ons land zijn gietijzeren paaltjes te zien.

DE AMSTELHOEK

Harry Gosselink zwaaide de scepter bij buurtcafe Amstelhoek van 1978 tot 2000.

Voorwoord	3
120 jaar Oudheidkamer	7
Vlaggen en zilver	24
Eerste fase herstel Joodse begraafplaats Tiel afgerond	32
Expositie 'Geen Joden in het Land van Maas & Waal!?'	35
Een oud boekbandje	36
Boekbesprekingen	38
OKT-prijzen voor Juno de Jong en Mirthe Jansen	39
Flipje en Streekmuseum	40
Regionaal Archief Rivierenland	41
Expositie Jan van Anrooy	42
Vereniging Oudheidkamer	43

Omslagfoto: Het karakteristieke huis van Roos Nijholt aan de Molenhoek. Aquarel van Michiel Warbroek.

De redactie van de Nieuwe Kroniek is op zoek naar nieuwe artikelen van historische onderzoekers (beroeps- of hobbymatig) over Betuwse gebeurtenissen, personen of plekken. Artikelen worden beoordeeld en van advies voorzien door de redactie. De redactie kan helpen bij het beter leesbaar maken en de afbeeldingskeuze.

Voorstellen voor artikelen met korte omschrijving zijn welkom op: nieuwekroniek@oudheidkamer-tiel.nl

VOORWOORD

Volgende maand viert onze vereniging haar 24^e lustrum: 13 mei 1901 werd onze vereniging opgericht. Een grootse viering zit er helaas niet in, maar dat wij deze datum overslaan zal zeker niet gebeuren.

In onze laatste Nieuwsbrief heeft u al een voorproefje gezien van het mooie boek dat zal verschijnen ter gelegenheid van ons lustrum: 96 pagina's met prachtige historische afbeeldingen van tekeningen, kaarten en schilderijen van bijzondere plekken van Tiel.

Naast elke afbeelding staat een toelichtende tekst met een foto van de huidige situatie.

Rond de 13^e mei wordt het boek officieel gepresenteerd. In de week daarna worden de boeken per post naar de leden verzonden.

In het kader van ons lustrum plaatst de vereniging op een tiental plaatsen in Tiel borden met historische afbeeldingen. Het eerste bord zal door wethouder Groen worden onthuld op 13 mei a.s. Dit bord vormt samen met negen andere borden een blik op de geschiedenis van Tiel. Deze borden zullen daar blijven staan tot en met 12 september; dit is de dag waarop in Tiel de Open Monumenten Dag wordt gehouden.

Verder wordt uw aandacht gevraagd voor het boek dat Supermarkt Jumbo uitgeeft met medewerking van de Oudheidkamer onder de titel 'Historisch Tiel'. Rond een dertigtal thema's wordt Tiel aan het begin van de vorige eeuw in beeld gebracht. Elders in deze Nieuwe Kroniek vindt u een bespreking van dit boek.

Tenslotte De 'nieuwe' Nieuwe Kroniek welke u nu in uw handen heeft.

U ziet het: een nieuwe, frisse lay-out die direct uitnodigt om deze kroniek te gaan lezen. De Nieuwe Kroniek is mooi geworden. Mijn complimenten aan de redactie en emjee (de vormgevers).

Ook deze keer is de redactie van DNK erin geslaagd een interessante en gevarieerde uitgave voor ons te verzorgen.

Daarvoor dank aan de redactie.

Een echte lustrumviering zit er vooralsnog niet in, maar ik denk dat de vereniging met het jubileumboek, de historische borden in de stad, de uitgave van 'Historisch Tiel' en deze nieuwe Kroniek een passend alternatief voor het 24^e lustrum biedt!

Martin J. van der Mark,
Voorzitter

HET IS FEEST: EEN PRACHTIG LUSTRUMBOEK

Dit jaar viert de vereniging Oudheidkamer voor Tiel en omstreken in mei het 120-jarig bestaan. Een mijlpaal die, evenals de vorige lustra, niet ongemerkt voorbij zal gaan. Een bijeenkomst met een feest voor de leden is in deze coronatijd niet mogelijk, maar hopelijk wel in het najaar.

Bij het lustrum verschijnt een prachtig boek. Gekozen is voor het thema ‘Tiel door kunstenaars-ogen’ en dan beperkt tot het tijdvak 1550 tot 1920. Drie auteurs, Peter Schipper, Emile Smit en Wim Veerman hebben een ware digitale speurtocht ondernomen in de collecties van archieven en musea. Zelfs in het Duitse Kassel is een gezicht op Tiel teruggevonden. Onder de kunstenaars zijn grote namen, zoals Jan van Goyen en Jan de Beijer, maar ook minder bekende tekenaars en schilders verrasten ons met hun gezichten op en in Tiel. Soms is een bepaalde situatie in de stad moeiteloos te herkennen, maar er zijn ook onderwerpen waarvan je je afvraagt “waar is dit?”. Om de lezer op weg te helpen heeft Jan Bouwhuis indien nodig op dezelfde plaats het straatbeeld van nu vastgelegd. Je ziet Tiel veranderen van een stad met poorten en wallen in een plaats waar het ritme van de nieuwe tijd gaat kloppen. Kunsthistorisch valt er eveneens te genieten. Van de altijd-mooi-weer prenten uit de achttiende eeuw via de Romantiek naar (neo-)impressionisme.

We vonden zelfs zoveel kunstwerken dat we moesten selecteren. Dat hebben we gedaan op onderwerp en, zoals al gezegd, in tijd. Het resultaat is een boek met de belangrijkste afbeelding op groot formaat en daarbij steunplaatjes of een foto van Jan Bouwhuis. In de bijschriften wordt het verhaal van de Tielse gezichten verteld.

De auteurs nemen de lezers ook mee naar de dorpen die nu bij de gemeente Tiel horen: Drumpt en Wadenoijen.

DE GROENMARKT

Ik neem u hier mee naar twee gezichten in Tiel. Op de afbeelding op pagina 6, afkomstig uit een mapje met twaalf litho's die de Tielse kantonrechter mr. A.W. Engelen in 1865 liet maken, zijn we beland op de Groenmarkt. Alleen de monumentale pomp uit 1768 heeft de tijd getrotseerd. Geen van de gebouwen heeft de Tweede Wereldoorlog overleefd. Het pand rechts was destijds een beroemd hotel, bekend als ‘De Gouden Leeuw’ en na 1868 als hotel Corbelijn. Nu bevindt zich op deze plaats de Hema. Vele gasten hebben hier gelogeed. Een mooi sfeerbeeld schetst een anonieme reiziger uit Holland die in 1845 Tiel bezocht en zijn intrek nam in het hotel. Hij omschrijft het als “uiterlijk vrij aanzienlijk, doch inwendig onregelmatig, met een zeer enge tochtige gang, en een niet zeer elegante zaal en eetkamer. Er is echter nog eene royale bovenzaal, voor bals, concerten enz. bestemd.

Moos Cohen, St. Maarten met Bethesda, olieverfschilderij, circa 1933 (Collectie Flipje en Streekmuseum)

Marktdag op de Groenmarkt circa 1900 (Collectie Flipje en Streekmuseum Tiel)

De Groenmarkt in 1865. Litho voor A. W. Engelen (Collectie Emile Smit)

Intusschen laten de bediening, de bovenkamers en de tafels niets te wenschen over.” Aan de stamtafel vermaakte hij zich opperbest met enkele aanwezige ‘vrolijke en spotzieke buitenheeren’. Dat de Groenmarkt niet voor niets deze naam droeg ervoer de reiziger de volgende maandagochtend, toen hij gewekt werd door ‘gedruisch en rumoer op straat.’ Hij tekende op: “Mannen, vooral vrouwen met groote mutsen, wagens en kruiwagens bragten allerlei groenten en eetwaren aan en plaatsten zich in digte gelederen bij hunnen producten. Ik begreep dat het markttag was.”

DE SINT MAARTEN IN HET GROEN

Uiteraard zijn er werken die buiten de selectie vielen en dat was soms wel eens jammer. Een voorbeeld ziet u op pagina 4 afgebeeld. Het betreft een schilderij van Moos Cohen (1901-1942), zoon van een joodse slager uit de Kerkstraat die carrière maakte in Amsterdam maar zijn familie en geboorteplaats Tiel nooit vergat. Op het schilderij uit circa 1933 herkennen we direct de toren van de Sint Maartenskerk. Links zien we de achtergevel

van het protestantse ziekenhuis Bethesda aan de Achterweg, in 1910 gesticht met het kapitaal van de zeer godvruchtige en vermogende dames Spiering. Het meisje is Anna ten Broek (geboren in 1923), dochter van veearts en directeur van het slachthuis M. ten Broek. Het gezin woonde naast het ziekenhuis. Ik heb Anna nog ontmoet in het Tielse museum, toen een vrouw op leeftijd. Cohen is de meester van details. Kijk maar eens naar de weelderige tuin met een grote rijkdom aan struiken en bloemen. Anna, met haar lange blonde haar en witte schort over een jurkje, houdt een bosje margrietten vast. Tegenwoordig is alleen de Sint Maarten nog te herkennen. Op de plaats van het ziekenhuis en de woning van de familie Ten Broek staat nu het appartementengebouw ‘De Brug’, wel nog steeds met een grote tuin rondom.

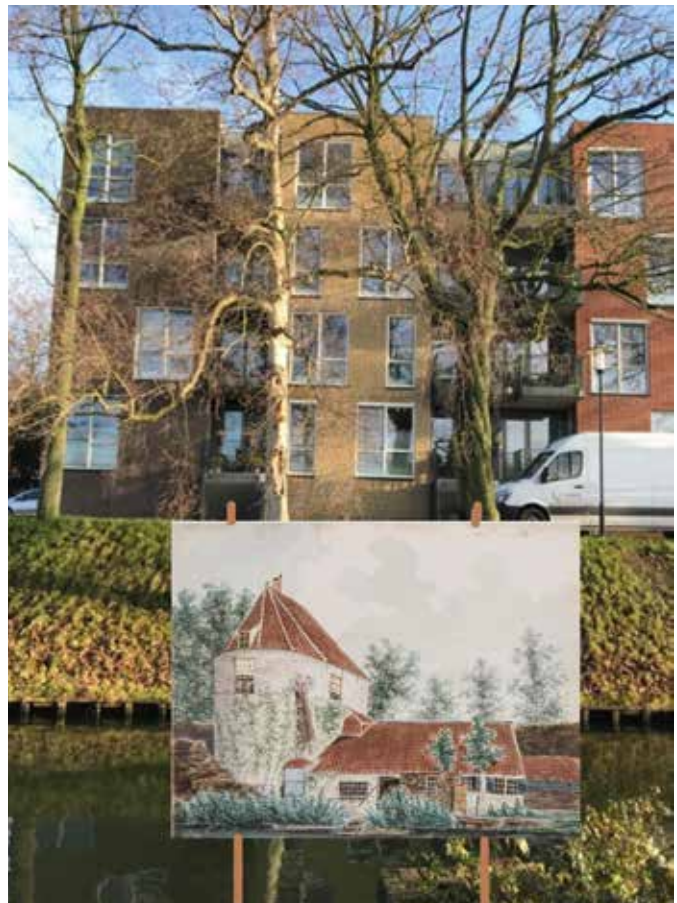
Wij wensen u veel kijkplezier en wie weet gaat u wandelen langs al die afgebeelde locaties uit het boek en zult u verzuchten ‘wat jammer dat we dit niet meer hebben’, maar hopelijk vaker ook ‘wat is Tiel nog mooi.’

120 JAAR OUDHEIDKAMER: EEN CADEAU VOOR DE STAD

Naast een fraai boek voor de leden biedt de Oudheidkamer de stad een cadeau aan. In de binnenstad van Tiel komen vanaf 13 mei tot en met 12 september tien borden met daarop grote afbeeldingen van historische stadsgezichten. De panelen komen te staan op de plaatsen waar kunstenaars in het verleden het straatbeeld hebben vastgelegd. Op die manier kan men soms honderden jaren terugkijken in de tijd. Af en toe is het flink zoeken om te ontdekken waar de tekenaar of schilder heeft gezeten. Een andere keer overbruggt een specifiek stadsbeeld de verstreken jaren gemakkelijk. Je ziet hoe Tiel zich van een stad met een gordel van grachten, poorten en wallen een weg sloop naar de moderne tijd. Enkele iconen hebben als bakens in de tijd oorlogen en sloopwoede overleefd. Voorbeelden zijn de Sint-Maartenskerk, de (herbouwde) Waterpoort en de pomp op de Groenmarkt. Verdwenen zijn monumenten zoals het oude stadhuis in de Vlesstraat en de fiere molen op de Tolhuiswal. Maar er is meer. De afbeeldingen nemen ons ook mee naar de bewoners, rijke en armere Tielenaren. Je ziet ze flaneren op de Markt of op de Waalkade. Een molenaar sjouwt met zakken graan, anderen zijn bezig een schip te laden. Soms is het sappelen om te overleven: een vrouw torst op de Wethouderskade een bos takken op haar rug. Gaat ze deze verkopen of gebruiken om haar huisje warm te stoken? Naast de beslommeringen van alledag is er ruimte voor vertier, zoals schaatsen op het Paardewater tussen de koek en zopie tenten.

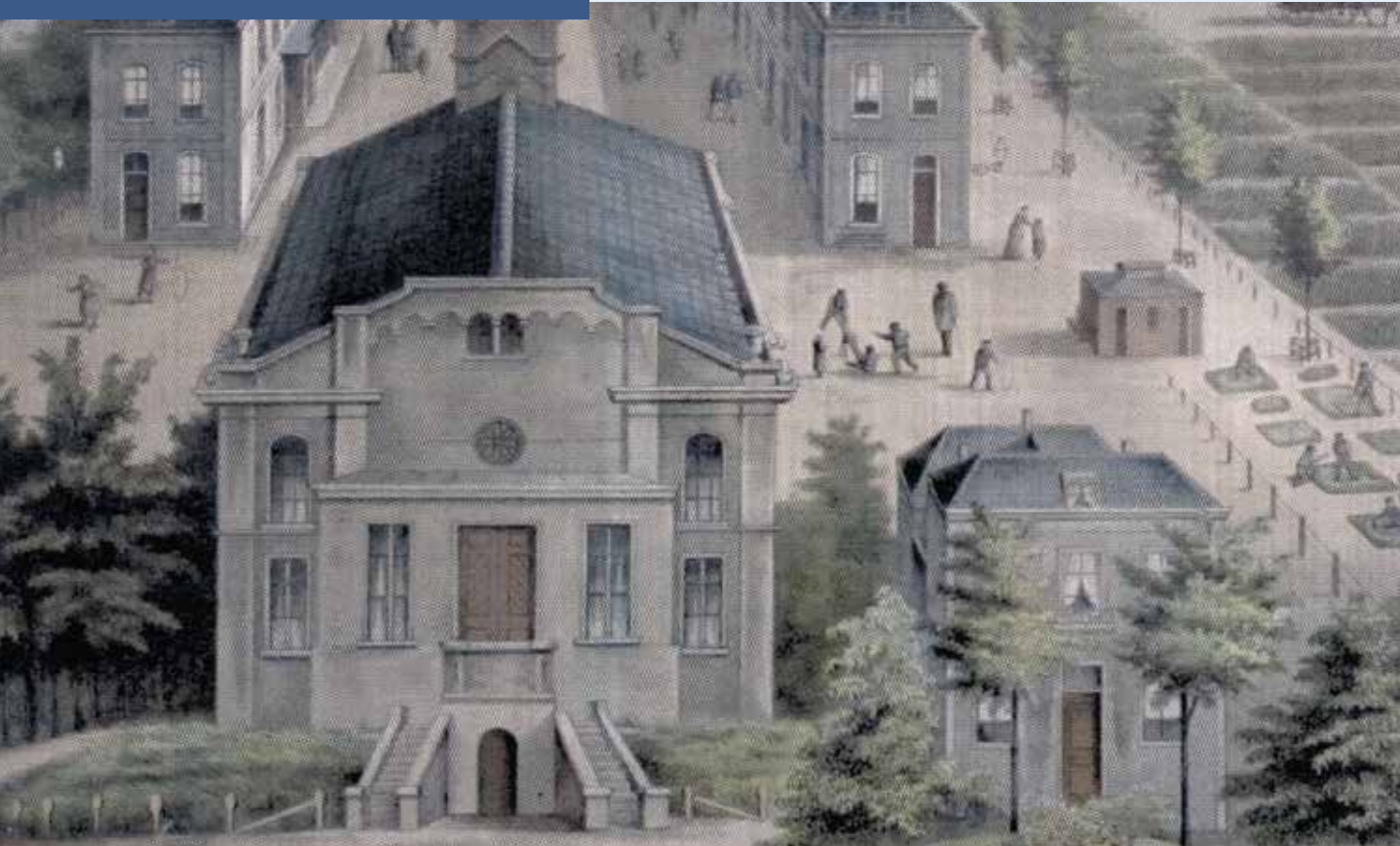
Wie de borden gaat bekijken zal er niet aan ontkomen zo nu en dan ook een kreet te slaken in de trant van 'hoe is het mogelijk

dat het hier zo veranderd is!' Dat is bijvoorbeeld het geval met een tekening van de Oude Haven uit 1792. Toen vol water en omzoomd door de oude stadsmuur, nu verworden tot een unheimische parkeerplaats. De vormgeving van de panelen is in handen van emjee vormgevers uit Varik. Dit bureau tekent ook voor de begeleidende folder met de route en achtergrondinformatie. Wij wensen u veel wandel- en kijkplezier tijdens uw ontdekkingsreis!

Gezicht op de Sint-Walburgbinnensingel. Eens stond hier de Strotoren, nu vinden we er een appartementengebouw.

▲ (Collectie Van 't Lindenhoutmuseum)

VIJF WADENOIJSE WEESKINDEREN

Onlangs stuitte ik in het kerkarchief van Wadenoijen op drie kwitanties van de Weesinrichting Neerbosch. Mijn belangstelling was direct gewekt ...

Waarom stond er op de eerste kwitantie een hoger bedrag dan op de latere twee?

Wie waren die weeskinderen Van Meenen?

Wie waren hun ouders? Wat was de rol van de Wadenoijse kerk?

Wat voor weeshuis was Neerbosch? Wat kwam er van de wezen terecht?

De ene vraag riep steeds weer een andere op.

Een flinke speurtocht volgde.

De tweede kwitantie (RAR/collectie archief N.H. Gemeente Wadenoijen)

EEN VERHUIZING VAN DEN HAAG NAAR WADENOIJEN

Het verhaal begint op 9 mei 1890. Op die dag komt vanuit Den Haag een nieuw gezin in Wadenoijen wonen. Het zijn Cornelis van Meenen, zijn vrouw Johanna Doesberg en hun drie kinderen Cornelis, Wilhelmina en Jan Willem (3, 2 en 1 jaar oud).

Voor Johanna, geboren en getogen in Den Haag, moet de overgang van een grote, bruisende regeringshoofdstad naar een klein Betuws dorp behoorlijk groot geweest zijn. Voor Cornelis zal het mogelijk meer een 'thuiskomen' geweest zijn. Hij was namelijk geboren en getogen in Ommeren en verhuisde pas op 26-jarige leeftijd vanuit de Betuwe naar Den Haag. Daar werd hij 'bediende', ontmoette er zijn toekomstige vrouw, trouwde er en kregen ze samen drie kinderen.

Misschien miste hij zijn geboortestreek en was dat wellicht de reden dat hij in 1890 solliciteerde naar de betrekking van postbode in Wadenoijen? Wie zal het zeggen. Is het tegenwoordig al erg moeilijk om een huurwoning dicht bij je werk te vinden, destijds was het niet veel beter. Of je nu in een stad of in een dorp woonde, overal heerste woningnood en was er veel geluk voor nodig om – zeker met een gezin – geschikte woonruimte te vinden.

Maar misschien heeft Cornelis bedacht dat als ze in het begin de lat niet al te hoog zouden leggen en voorlopig genoeg zouden nemen met inwoning, het dan uiteindelijk wel goed zou komen. Een postbode komt per slot van rekening overal en hoort meestal wel als eerste alle nieuwtjes en dus ongetwijfeld ook of er ergens woonruimte vrijkomt.

Collega-postbode Kees Pluim uit Buren (Collectie RAR)

IN WADENOIJEN

Zo gebeurde het dat het postbode gezin Van Meenen op die voorjaarsdag in mei 1890 in kwam wonen bij de weduwe van bakker Van Hoften en haar twee volwassen zonen aan de Lingedijk in Wadenoijen. Ze zullen daar ongetwijfeld heel veel leven in de bakkerij gebracht hebben, zeker toen daar precies drie maanden later nog een vierde kind – Frans – geboren werd.

Waarschijnlijk werd de woonruimte bij de weduwe na een tijdje te klein voor het uitdijende gezin en moest er op zoek gegaan worden naar een groter onderkomen.

De (in)woningen volgen elkaar dan snel op. Eerst in een huis aan de Pasch op de Lingedijk, vervolgens ergens in de Stationsweg, daarna in huis nr. 72b in Kapel-Avezaath en tot slot in herberg De Zwaan.

Ondertussen worden nòg eens drie kinderen geboren: Adriana in 1891, Judith in 1893 en Hendrik in 1894.

Pas acht jaar na hun komst in Wadenoijen – en inmiddels met zeven kinderen – vinden Cornelis en Johanna op de hoek Bredestraat/Vergardeweg een huis voor

hen alleen. Wat moet dat een verademing zijn geweest! Eindelijk komt er een einde aan alle verhuizingen en inwoningen, eindelijk ruimte en rust. Alhoewel ... van rust kan nauwelijks sprake geweest zijn, want moeder, die doorlopend zwanger is, brengt vervolgens nòg eens drie kinderen ter wereld: Frederik in 1898, Eleonora in 1901 en tot slot de benjamin van het gezin: Elisabeth in 1902.

HET NOODLOT SLAAT TOE

De vreugde in het nieuwe huis is echter van korte duur, want nog geen drie jaar na de verhuizing verandert blijdschap in verdriet.

Terwijl moeder in 1901 nog maar net vier dagen in het kraambed ligt van Eleonora, sterft op negenjarige leeftijd dochttertje Adriana plotseling aan een hersenvliesontsteking.

Geboorte en dood, zo dicht bij elkaar ... het moet bijna ondraaglijk geweest zijn. Het noodlot heeft echter nog meer in petto voor het gezin, want anderhalf jaar later krijgt vader Cornelis een zware bronchitis,

met als complicatie een ernstige longontsteking. De benodigde medicijnen – die door de Wadenoijse diaconie werden betaald – mochten helaas niet baten. Op 24 januari 1903, anderhalf jaar na zijn dochttertje en 48 jaar oud, overlijdt ook hij.

Cornelis laat een ontriederde vrouw en negen kinderen achter. Het gezin mist dan, behalve een echtgenoot en vader, ook hun kostwinner. Voortaan moeten zij rond zien te komen van een klein weduwen- en wezenpensioentje van de Posterijen en het loon van Cornelis jr. die inmiddels als boerenknecht werkt

▲ De Zwaan circa 1910 (Collectie Lia van Burk-Priester)

📄 Verklaring van overlijden van
Adriaana Johanna (RAR/Gemeente-
archief Wadenoijen)

bij buurman Gerrit Keij. En dan, alsof het allemaal nog niet erg genoeg is, wordt tot overmaat van ramp ook moeder Johanna ernstig ziek. Ze sterft uiteindelijk, na een vermoedelijk lang en pijnlijk ziekbed, in de vroege morgen van 15 mei 1906 aan de gevolgen van baarmoederkanker. Drie jaar na haar man en pas 43 jaar oud.

NEGEN WEESKINDEREN

Er breekt een moeilijke en zware periode aan voor de negen achtergebleven wezen. Ze moeten niet alleen het verlies van hun beide ouders en hun zusje zien te verwerken, maar ook is de wanhopige vraag: hoe in vredesnaam verder?

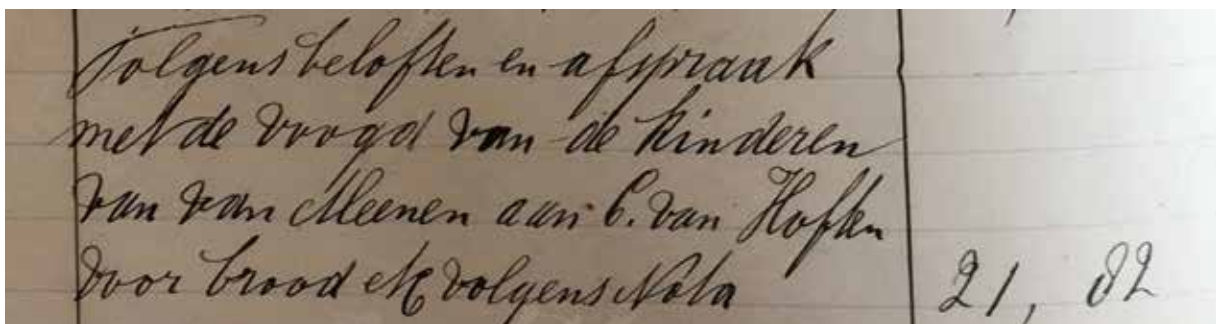
Vermoedelijk neemt dan Wilhelmina, als oudste dochter (19), in eerste instantie de zorg van het grote gezin op zich.

Gelukkig komt er ook al snel van drie kanten enige hulp. De oudste zoon Cornelis (20) wordt in huis genomen door zijn baas Keij waar hij boerenknecht is en bakker Van Hoften doet hetzelfde met Frans (15), die bakkersleerling bij hem is.

Een familielid van moederszijde neemt tot slot de 17-jarige Jan Willem mee naar Den Haag. Het brengt enigszins verlichting want Wilhelmina heeft dan 'alleen' nog de zorg voor de vijf jongste kinderen: Judith (13), Hendrik (12), Frederik (7), Eleonora (5) en Elisabeth (3 jaar oud).

Sociale voorzieningen waren er in die tijd nog niet, maar gelukkig biedt de Wadenoijse kerk, zoals destijds gebruikelijk was, de helpende hand.

Alle rekeningen van de bakker en de klompenmaker worden door de diaconie betaald en ook krijgen de kinderen elke twee weken een ondersteuning van f 2,50.

📄 Betaling van de bakkersrekening in kasboek 1906 (RAR/collectie archief N.H. gemeente Wadenoijen)

Maar Wilhelmina kan het onmogelijk in haar eentje redden en ook kunnen ze niet in het huis blijven wonen. Familie woont niet in de buurt zodat naarstig naar een andere oplossing gezocht moet worden. Ook nu komt de Wadenoijse diaconie weer in actie. Er zijn dan twee mogelijkheden. De eerste en meest gebruikelijke oplossing is plaatsing van de vijf jongste kinderen bij lokale opvanggezinnen. Dat betekent voor de kas van de diaconie: voor elk kind f 52 per jaar betalen aan een gastouder. Maar waar vind je zo snel vijf pleegouders? Bovendien is het een verre van ideale oplossing aangezien dit soort opvang ook negatief kan uitpakken, omdat weeskinderen in die tijd vaak door de gastouders uitgebuit en als gratis arbeidskrachten ingezet werden. De tweede en misschien beste oplossing is om met hulp en op kosten van de diaconie, de vijf jongste kinderen ergens in een weeshuis te plaatsen. Er wordt tot het laatste besloten. De keuze valt uiteindelijk op Nederlands grootste en bekendste weesinstelling: Neerbosch bij Nijmegen. Daar kunnen de vijf kinderen, in tegenstelling tot andere weeshuizen in de omgeving, bij elkaar blijven en worden ze niet van elkaar gescheiden. Het lijkt een goede keuze.

NEERBOSCH 1866-1906

De oprichter van deze bijzondere weesinstelling was Johannes van 't Lindenhout, een in 1836 geboren orthodox christelijke boerenzoon uit Herveld. Hij verdiepte zich na zijn jeugd in het geloof, werd evangelist en trok met een rugzak vol bijbels en christelijke boeken door Nederland. Als volgeling van de Protestantse Reveilbeweging zette hij zich naast zijn evangelisatiewerk vooral in voor de sociaal zwakkeren. Daarbij trok hij zich vooral het lot aan van de vele verwaarloosde weeskinderen. Samen met zijn vrouw Hendrina begon hij in 1863, in een leegstaande herberg in

Nijmegen en met behulp van vele giften, een weeshuis. Ze wilden de weeskinderen meer meegeven dan alleen gratis huisvesting, voeding, kleding en een strenge opvoeding in 'Het woord Gods'. Ter voorbereiding op een zo goed mogelijke toekomst leerden ze de jongens namelijk ook een ambacht en werden de meisjes opgeleid tot dienstbode.

Het weeshuis sloeg zo goed aan dat het al na twee jaar uit zijn jasje was gegroeid. Maar vrienden brachten uitkomst: zij kochten in 1866 in Neerbosch een boerderij met een groot stuk grond en schonken deze aan het echtpaar, met als doel om er een nieuw weeshuis te bouwen. Zo geschiedde.

Er was veel geld nodig om alle idealen te verwezenlijken. Van 't Lindenhout stelde hiervoor letterlijk alles in het werk en trok door heel Nederland om geld in te zamelen en naamsbekendheid te verwerven. Met als resultaat dat de giften, legaten en goederen uit het hele land (zelfs uit Amerika en China) binnenstroomden. Maar liefst 120 vrouwenverenigingen zamelden geld in en maakten kleding (de wezen droegen geen uniformen zoals elders) voor de Neerbosche kinderen. Predikanten hielden in hun kerken collectes. Overal werden door Van 't Lindenhout Neerboschavonden georganiseerd, al dan niet met een optreden van zingende en/of musicerende wezen. Zo ook in Tiel op 24 januari 1888.

Neerbosch zouden we vandaag de dag bijna een toeristische attractie kunnen noemen: er werden rondleidingen gegeven aan o.a. dames-, zang- en jongerenverenigingen, er was een winkeltje waar souvenirs werden verkocht en je kon er zelfs overnachten. Dit alles om geld in het laatje te brengen; de wezenopvang was immers gratis. Tussen 1867 en 1903 groeide Neerbosch gestaag uit tot een groot semi-zelfvoorzienend wezendorp, waar in 1893 – op het hoogtepunt – 1100 weeskinderen woonden. Er waren niet alleen grote moeder-, jongens- en meisjeshuizen en woningen

📍 Johannes en Hendrina van 't Lindenhout (Collectie Van 't Lindenhoutmuseum)

📍 De koperslagerij (ansichtkaartenbeurs.nl)

Ten voordeele van de Inrichting tot verzorging van weezen te Neerbosch.

— 0 —

Zang- en Muziekuitvoering

DOOR

weezen van Neerbosch,

BENEVEN

mededeelingen door den Heer **J. VAN 'T LINDENHOUT**, van den arbeid onder de weezen.

Op Dinsdag 24 Januari e. k., des avonds te zeven ure,

IN DE GROOTE ZAAI VAN HET

Spaarbankgebouw

TE TIEL.

Plaatsen van f 0,50 en f 0,25.

Programma's tevens toegangsbewijs verkrijgbaar bij de Boekhandelaars alhier en des avonds-aan de zaal.

Plaatsen à 10 cents per plaats te bespreken op den dag der uitvoering van 10—2 uur in het gebouw, alwaar dan tevens programma's, strekkende tot toegangsbewijs, te verkrijgen zijn.

📍 Nieuwe Tielsche Courant 19-01-1888 (Collectie RAR)

📍 De schoenmakerij (ansichtkaartenbeurs.nl)

voor het personeel, maar ook scholen, werkplaatsen, een ziekenhuis, een boerderij, een kerk en zelfs een eigen kerkhof. In de vele, zeer praktijkgerichte werkplaatsen van het kinderdorp werd aan grotere jongens een ambacht geleerd. Ze konden er o.a. boer, bakker, klompenmaker,

smid, kleermaker, metselaar, timmerman, drukker enz. worden.

De jongens bouwden al doende en lerend, op het eigen terrein, o.l.v. een werkmeester, zèlf alle gebouwen – waaronder de kerk – en zorgden ook grotendeels voor de eigen voedselvoorziening.

Alle vervaardigde producten – van schoenen, klompen tot meubilair – waren niet alleen voor eigen gebruik maar werden ook verkocht. Vooral de drukkerij, waar ondermeer ook het weekblad *Het Oosten* werd gedrukt, was een grote inkomstenbron met bijvoorbeeld in 1883 een omzet van f 55.791,35.

De grotere meisjes moesten koken en werden ingezet voor alle huishoudelijke klussen en werden zo klaargestoomd voor een later bestaan als dienstbode, naaister, keukenhulp, werkmeid, kinderverzorgster enz. Alle kinderen, ook de kleintjes, moesten hun steentje bijdragen.

Toch bleek het succes van Neerbosch rond 1893 niet bestand tegen een groot mediaschandaal: de hygiënische omstandigheden zouden o.a. te wensen overlaten, de kinderen zouden er mishandeld worden en de Van 't Lindenhouts werden beticht van zelfverrijking. Het schandaal nam zulke vormen aan dat er van overheidswege een groot onderzoek volgde. Dit onderzoek wees uit dat het allemaal eigenlijk wel meeviel. De Van 't Lindenhouts werden dientengevolge vrijgesproken van de meeste aanklachten.

Wel werden er allerlei 'dringende' aanbevelingen gedaan, die ook gelijk – zij het niet allemaal van harte – doorgevoerd werden. Zo moest o.a. het aantal kinderen drastisch omlaag, moesten er meer sanitaire voorzieningen komen en ook een raad van toezicht.

♻ Weesmeisjes aan het werk (jeugdmuseum.nl)

♻ Een jongensslaapzaal voor 40-80 jongens (Collectie Lia van Burk-Priester)

Neerbosch in vogelvlucht (Collectie Van 't Lindenhoutmuseum)

Het kinderaantal nam daarna gestaag af en stabiliseerde uiteindelijk tot ongeveer 500 kinderen. Vanaf 1901 werden, door o.a. de Kinderwetten, ook voogdikinderen opgenomen en werd de instelling voortaan gesubsidieerd door de overheid. Daarnaast moesten er verpleeggelden betaald gaan worden. Dus ook door de diaconie van Wadenoijen.¹

TERUG NAAR ONZE VIJF WADENOIJSE WEESKINDEREN

Op 11 september 1906 komen de vijf aan in Neerbosch, waar op dat moment ongeveer 500 weeskinderen wonen. Op dezelfde dag stuurt de weesinrichting aan de diaconie van Wadenoijen al de eerste driemaandelijke nota ad. f 168,75 voor “de verpleging van 5 kinderen Van Meenen”. Wat zal het voor ons vijftal ongelooflijk spannend geweest zijn en wat zullen ze hun ogen hebben uitgekeken toen ze Neerbosch zagen. Een dorp dat echt in niets leek op

hun eigen vertrouwde dorp Wadenoijen. Vermoedelijk zullen Eleonora en Elisabeth samen in hetzelfde ‘Moederhuis’ geplaatst zijn en zullen ze daardoor veel houvast en troost bij elkaar gevonden hebben. Voor Hendrik, Frederik en Judith daarentegen lag het anders. Zij werden in afzonderlijke kinderhuizen ondergebracht. Het zal voor hen, zeker in het begin, tussen al die vreemde kinderen heel erg onwennig en eenzaam geweest zijn. Maar gelukkig konden de vijf broertjes en zusjes elkaar nog wel elke dag op het buitenterrein ontmoeten en contact blijven houden.

Het gaat na aankomst drie maanden goed met de kinderen in Neerbosch, maar dan slaat de dood opnieuw toe: Judith wordt ernstig ziek en sterft op 16 december. In het Weekblad Het Oosten verwoordt de directeur van Neerbosch het aldus:

“wij hoorden maandagmorgen vroeg de droeve tijding dat Judith van Meenen, gekomen uit Wadenoijen, ’s nachts was overleden. Ja, wij hadden het gevreesd, maar de hoop zag nog altijd naar uitkomst. De ongesteldheid had haar hevig aangegrepen en sinds wij Zondagmiddag bij haar bed stonden heeft zij geen blijk meer gegeven dat ze iets wist van hetgeen gebeurde. Een week tevoren was haar broer er nog geweest en nu kreeg de familie eerst een brief, hoe het was en Zondag een telegram dat de toestand zeer verergerde. Ze was pas 14 jaaren. Wij verlooren een braaf kind dat bijna altijd vriendelijk keek en waar iedereen van houden kon. Donderdag te half elf is Judith’s stoffelijk overschot naar de groeve der vertering gebracht. Och, het gemoed schoot mij vol toen we met de broers en zusters, die overgekomen waren, en de vier kleintjes die hier nog zijn, een laatsten blik wierpen op de doode. Daar lag ze, de jeugdige ... Een veldbloem gelijk. Maar ze was krachteloos en teer. Er was groote droefheid. Nadat we met de schoolmeisjes nog gezongen hadden ‘Gelijk het gras is ons kortstondig leven’, verlieten we ons ziekenhuis en gingen we naar het kerkhof. Het was een

🕒 Een begrafenis in Neerbosch, circa 1920 (Collectie Van 't Lindenhoutmuseum)

zware gang voor die broers en zusters, een gang die ons veel had te zeggen. Allen gingen zwijgend op pad. Voorop de jongens die het lijk droegen, en daarna de familie, wij en de kinderen. Slechts eentje heeft gesproken. Het was de kleinste, de jongste die erbij was. Het zusje van Judith, de kleine Elisabeth. Het was aandoenlijk. Ze zei: 'Zeg, nu gaat Judith zeker naar Moeder, hè?'

Dan, slaat het noodlot opnieuw toe. Nu wordt Frederik ernstig ziek en op 17 januari 1908 sterft ook hij, nauwelijks een jaar na zijn zusje Judith. En weer schrijft de directeur van Neerbosch een stukje in het weekblad:

“Vrijdagavond werden wij geroepen in ons ziekenhuis ... de kleine Frederik Willem van Meenen was plotseling zeer verergerd en doodsbenauwd geworden. Het was droevig om aan te zien, maar het liep spoedig af. Dat is de tweede uit het vijftal. Eerst Judith, ook al onverwacht, en nu deze lieve jongen van 9 jaren. Zoo gaat het in ons leven: verrassing en teleurstelling, lachen en weenen, opleving en wegzinking.”

Het verdriet – van niet alleen de overgebleven drie kinderen in Neerbosch, maar ook het verdriet van de andere vier kinderen die inmiddels allemaal in Den Haag wonen – moet intens geweest zijn.

DE FAMILIE IN DEN HAAG

Beide sterfgevallen in Neerbosch, in zo'n korte tijd, hebben de familie klaarblijkelijk aan het denken gezet. Er was in 1893 ophef geweest over eventuele misstanden binnen de instelling en mogelijk speelde dat ook mee om Hendrik, Eleonora en Elisabeth weg te halen uit Neerbosch. Maar wie weet kon de familie het verdriet van de drie kinderen gewoon niet meer aanzien en wilde zij hen, na alle doorgestane ellende, een 'normaal' liefdevol thuis in Den Haag bieden. En zo gebeurde het dat de familie op 30 januari 1908, een week na de begrafenis

▶ (Collectie Lia van Burk-Priester)

van Frederik, de drie kinderen ophaalde en meenam naar Den Haag. Ze vonden er bijooms en tantes onderdak en hopelijk weer een enigszins normaal gezinsleven.

Met deze verhuizing eindigt ook de Wadenoijse bemoeienis en ook de diaconale bijdrage aan de ‘verpleging’ van de kinderen.

Maar dan ... precies een jaar later, ontvangt de Wadenoijse diaconie plotseling vanuit Den Haag een zeer verontrustende brief van de voogd van de kinderen. Daarin schrijft deze dat tot *“hun groote spijt het niet gaat zoals wij wilden. Daar wij groote gezinnen hebben valt de last ons te zwaar”*. De voogd wil de kinderen in een weeshuis in Den Haag onderbrengen *“welke ik eigenlijk direct had moeten doen”* en verzoekt de diaconie om een bijdrage van f 140 in de weeshuiskosten *“het is toch nog een boel minder als de bijdragen voor Neerbosch”*. In het archief van de Wadenoijse kerk is echter niets te vinden over betalingen aan een weeshuis in Den Haag, waaruit blijkt dat de diaconie het verzoek heeft afgewezen.

HOE HET VERDER GING MET DE DRIE WEESKINDEREN

Heel veel is daarover niet bekend. Wel blijkt uit oude Haagse bevolkingsregisters

dat het uiteindelijk nog een jaar duurde eer ze een plekje vonden in het Hervormde Weeshuis in Den Haag.

Alle drie zijn ze daar tot ongeveer hun twintigste jaar gebleven.

Hendrik en Eleonora bleven de rest van hun leven in Den Haag wonen, Hendrik werd er rijwielmaker en Eleonora dienstbode. Beiden trouwden en stichtten een gezin.

Elisabeth, dat kleine aandoenlijke meisje uit de Neerbosche krant, werd ook dienstbode. Haar laatste betrekking was bij Kamerlingh Onnes, een bekend advocaat en topambtenaar op het ministerie van Defensie. Daarna lokte het avontuur. Zo vertrok ze begin 1926 samen met haar ‘lief’ Jildis Littel vanuit Den Haag naar Frankrijk, waar ze op 5 juni in een klein Frans dorpje trouwden. Een dochter en een zoon werden geboren.

Onlangs kwam ik in contact met Richard, een kleinzoon van Elisabeth. Hij vertelde dat zijn oma weliswaar een avontuurlijk leven met Jildis heeft geleid, maar dat het leven met hem bijzonder hard en erg armoedig is geweest. Ze trokken niet alleen rond op het Franse platteland, maar streken ook neer in Parijs waar ze naast de Moulin Rouge woonden.

♣ Het Hervormde Weeshuis in Den Haag (Collectie Haags Gemeentearchief)

♣ De Moulin Rouge circa 1930 (Wikipedia.org)

♣ Een trotse Elisabeth in 1989 met dochter, kleinkind en achterkleinkind. (Foto fam. Thomassen)

Het werk van Jildis (o.a. veldarbeider, hout- en aardappelhandelaar) bracht echter zo weinig geld op dat ze nauwelijks rond konden komen, waardoor zij en de kinderen vaak honger leden.

Het was een slecht huwelijk. Meerdere malen keerde Elisabeth, met haar twee kleine kinderen vanuit Frankrijk terug naar Den Haag waar ze o.a. opgevangen werd door haar zussen Wilhelmina en Eleonora. Ouderlingen van de kerk dwongen haar echter – volgens de toenmalige opvattingen – om terug te gaan naar haar echtgenoot. Dáár ‘hoorde’ ze immers!

Uiteindelijk scheidde ze in 1943 en verzorgde daarna in haar levensonderhoud door als pensionhoudster kamers in haar huis in Den Haag te verhuren. Ze hertrouwde nooit meer.

Na 44 jaar zwerven, honger, dood en de Tweede Wereldoorlog volgden 44 jaar rust en vrede met twee kinderen, zeven kleinkinderen en één achterkleinkind.

Haar kleinzoon vertelde dat Elisabeth, behalve een superlieve oma, ook heel erg zorgzaam was. Met name ook voor haar een jaar oudere zus Noor (Eleonora) die ze jarenlang – totdat deze stierf – met veel liefde en toewijding tijdens haar ziekte verzorgd heeft.

Elisabeth overleed in 1990 op 88-jarige leeftijd in Den Haag.

Noten

- 1 De weesinstelling groeide in de loop van de 20^e eeuw tenslotte uit tot een professionele, pedagogische jeugdinstantie die tot 2001 zou blijven bestaan. Wat momenteel rest is het Van 't Lindenhoutmuseum, een bezoekje zeker waard!

Bronnen

- Archief N.H. kerk Wadenoijen
- Gemeentearchief Wadenoijen
- bevolkingsregisters van Wadenoijen, Den Haag en Lienden
- Van 't Lindenhoutmuseum,
- Weekblad Het Oosten
- Verslag Commissie Neerbosch
- www.kinderdorpneerbosch.nl en andere internetsites
- Met speciale dank aan Richard Thomas

GIETIJZEREN PAALTJES OP DE JOODSE BEGRAAFPLAATS TIEL

Fabeltjes en nog zo wat

Op tal van oudere begraafplaatsen in ons land zijn gietijzeren paaltjes te zien. Zoals op oude begraafplaatsen op de Veluwe, die van Elspeet en Uddel, maar ook op het voormalige eiland Marken. Ook de Joodse begraafplaats in Tiel telt tal van gietijzeren paaltjes. Was dat vanuit 'krenterigheid' of hing dat samen met een orthodox geloof?

Hier en daar zie je ze nog wel eens, vaak op de wat oudere begraafplaatsen: gietijzeren paaltjes met daarop een nummer.

Een van die begraafplaatsen staat in Tiel: de Joodse begraafplaats aan de Voor de Kijkuit. In het vanaf 1868 in gebruik genomen deel (C), dat ca. 125 graven telt, bevinden zich 99 grafmonumenten die alle zijn genummerd. Daarnaast bevinden zich daar 12 vrijwel identieke gietijzeren paaltjes met daarop het rijnummer en het grafnummer. Verder is er nog een paaltje dat van boven is afgebroken terwijl van een ander paaltje rij en nummer helaas onleesbaar zijn. Opvallend is het feit dat van één graf zowel de 'matseve' (grafsteen) als het paaltje bewaard is gebleven! In totaal staan er dus 14 gietijzeren paaltjes. De vraag die rijst is: wie liggen daar begraven?

'HET BOEK VAN JAKOB BECKER'

Omdat het grafregister van de Joodse begraafplaats verloren is gegaan zag de indertijd in Uden woonachtige hebraïcus Jakob Becker zich genoodzaakt een poging

te wagen te reconstrueren wie waar begraven ligt. Dit in het kader van de opdracht van de aan hem vanuit de (inmiddels [helaas] opgeheven) 'Stichting Onderzoek Joods Verleden Tiel'¹ gegeven opdracht zoveel mogelijk gegevens over de vroegere Joodse gemeenschap in Tiel en regio te verzamelen en voor een breder publiek toegankelijk te maken. Dat resulteerde in 1992 in het lijvige en veel informatie van uiteenlopende aard bevattende boek *'Beneden en begraven ..... vijf eeuwen Joden in Tiel en het Gelders Rivierengebied'*.

Dankzij waar 'monnikenwerk' slaagde Becker erin een groot deel van de grafmonumenten (matseve) te koppelen aan namen. Alle matsevot staan en daaruit blijkt dat er 'Asjkenazische Joden' begraven liggen, Joden die qua oorsprong afkomstig waren uit landen ten oosten van onze landsgrenzen.

Becker is uitgegaan van een chronologische volgorde van overlijden. Dat deze systematiek niet helemaal valide is blijkt uit een aantal naast elkaar gelegen grafmonumenten waarvan zeker is dat de overlijdensdata jaren uit elkaar liggen!

HET OUDSTE DEEL (A)

Op het oudste, uit 1827 daterende, deel van de begraafplaats (de eerste begrafenis vond plaats op 23 februari 1828) is helaas slechts een deel van de grafmonumenten

bewaard gebleven. Geen van deze ‘matsevot’ (grafmonumenten) is voorzien van een nummer terwijl zij goeddeels zijn voorzien van teksten in het Hebreeuws. Een bemoeilijkende factor is dat in de Hebreeuwse tekst vaak niet de Nederlandse naam is opgenomen maar wel de Joodse! Een van de oudste stenen dateert uit 1830:

▲ De matseve van Chaim (Hijman) Hijmans (Foto auteur)

Hier rust
Het kleine kind Chaim zoon van de geëerde heer
Isaak Hijmans
hij overleed op
woensdag en werd begraven op
donderdag 8 Nissan 5590

Moge zijn ziel gebundeld worden in de bundel van het
eeuwige leven

▲ (Foto auteur)

Isaak Hijmans (1800-1885) was winkelier. Hij had een zaak op (waarschijnlijk) de hoek van de Weerstraat en het Jodenstraatje (nr. 13). Hij was tevens voorzitter van de Joodse Gemeente Tiel.

Chaim, het Hebreeuws voor de Nederlandse voornaam Hijman, werd geboren op 13 oktober 1828 en overleed op woensdag 7 Nissan 5590² / 31 maart 1830 en werd de daarop volgende dag begraven. En zo vulde zich dat oudste deel van de begraafplaats met op alle monumenten de

teksten gericht naar het zuidwesten: dat was de richting waar, aan de Visserstraat, tot rond 1870 de ingang tot de begraafplaats ('Bet[h] Dien' of 'Bet[h] Olam': 'Huis der Levenden') was gelegen. Nadat deel A in 1876 helemaal vol was werd in 1877 deel B, nu met de teksten naar het zuid-oosten (omdat de ingang naar de Voor de Kijkuit was verplaatst) in gebruik genomen. Op dat deel, waar het overgrote deel van de 'matsevot' bewaard is gebleven, zijn alle stenen voorzien van nummers: het rijnummer én het grafnummer. Uiteraard met de graven in rijen van rechts naar links conform de schrijf- en leeswijze van het Hebreeuws (die daarmee overigens overeenkomt met het Arabisch)!

GIETIJZEREN PAALTJES

De gietijzeren paaltjes zijn uitsluitend op deel C te vinden. Vaak wordt er van uitgegaan dat de gietijzeren paaltjes duiden op armoede terwijl ook wel wordt gedacht aan het breed verspreid, geloofoverstijgend, orthodoxe gedachtengoed dat grafmonumenten sober moeten zijn omdat na de dood iedereen gelijk is.

De feitelijke reden op zich is simpeler maar kan wel een relatie hebben met de beide genoemde opties.

Vanaf 1869 moesten begraafplaatsen een grafregister hebben met vermelding van grafnummer en de persoon die daar, op een Joodse begraafplaats met voor een ieder een eigen graf, begraven ligt of, op algemene en Christelijke begraafplaatsen, wie er begraven ligt of liggen. Zo werd ieder graf op (veel) begraafplaatsen voorzien van een wind- en weerbestendig gietijzeren paaltje. Gietijzer was in de negentiende eeuw een populair materiaal dat bovendien goedkoop en handig was en bovendien lang meeding. Ze werden met massa's gemaakt en hebben op tal van begraafplaatsen de tand des tijds glansvol doorstaan! Dat in tegenstelling tot de toen ook wel gebruikte houten grafmonumenten.

Het oudste nog aanwezige paaltje op de Tielse Joodse begraafplaats dateert waarschijnlijk uit 1891. Wie er begraven ligt is (nog) niet achterhaald.

MATSEVOT / GRAFMONUMENTEN

Bij plaatsing van een grafmonument werd het paaltje erachter gezet, of, zoals op de Joodse begraafplaats van Tiel, verwijderd. Dat op één geval na waar het gietijzeren paaltje naast een geplaatst monument bewaard is gebleven. Het betreft het graf op Rij C III nr. 1: van Abraham Nathan Cohen, 26 november 1811 geboren in Zaltbommel en op 26 mei 1895 overleden in Tiel. Hij was slager / vleeschhouwer en woonde en werkte o.a. in (thans verdwenen) panden aan de Ambtmanstraat, de Kerkstraat en de Westluidensestraat. Op zijn 'matseve' zijn twee zegenende handen te zien, verbonden aan de betekenis van zijn achternaam Cohen (in het Hebreeuws: priester).

▲ (Foto auteur)

Daar waar vanwege geld, opvatting óf omdat er geen nabestaanden waren geen grafmonument werd geplaatst, resteerden dus die paaltjes.

Er zijn diverse begraafplaatsen waar veel paaltjes zijn blijven staan (ook van andere materialen), met name op algemene graven of goedkopere huurgraven.

Ondanks andere geluiden is er geen bewezen direct verband tussen de aanwezigheid van een paaltje in plaats van een monument en gebrek aan geld of orthodoxie. Ze worden door het hele land op tal van soorten begraafplaatsen aangetroffen.

DE PAALTJES OP DE JOODSE BEGRAAFPLAATS IN TIEL

Becker heeft een poging gewaagd verschillende graven met een gietijzeren paaltje aan een naam te koppelen. Zijn aanname resulteert in het volgende overzicht

C II 15 **onbekend**

C III 3 **Francijntje Hijmans**, geboren (223)³ 1825 in Zaltbommel en overleden in 1896 in Tiel, was gehuwd met Izaak Meijer. Hun zoons bleven ongehuwd, hadden vaak geen beroep en woonden tot hun dood in kosthuizen. Waarschijnlijk was er geen geld voor een fatsoenlijke 'matseve' op het graf van hun moeder. Hun vader Izaak Meijer overleed jong en ook op zijn graf (A X 10) staat geen monument. Hij werd in 1820 geboren in Dordewaard, overleed in 1874 in Tiel en was van beroep veehandelaar.

C III 8 **Samuel Benedictus Boas**, in (228) 1817 geboren in Amsterdam en op 8 juni 1897 overleden in Tiel, was in mei 1850 gehuwd met Aaltje Cohen (geboren in Leeuwarden in 1822 en in Tiel overleden op 12 mei 1893).

De matseve (grafsteen) van Leentje Boas-Cohen op de Joodse begraafplaats Tiel. (Foto auteur)

Haar graf is getooid met een prachtige matseve. Van beroep was Boas koopman en hij woonde met zijn kroostrijke gezin o.a. aan het Bleekveld. In 1896 vertrok het nog in Tiel wonende deel van het gezin naar Den Haag. Hij werd net als zijn vrouw in Tiel begraven. Een van hun weinige nazaten

Drie gietijzeren paaltjes op de Joodse begraafplaats Tiel (Foto auteur)

die de sjoa (holocaust) in de jaren 1940-1945 overleefde was Leendert Boas, zoon van de in 1855 in Tiel geboren Israël Samuel Boas en de in 1857 in Breda geboren Jeannette de Winter. Leendert Boas werd geboren op 29 mei 1892 en overleed in Arnhem op 16 november 1957. Hij maakte furore als voorzanger van o.a. de Arnhemse Joodse Gemeente van 1925-1957.

C III 13 **onbekend**

C III 24 **Aaron van Buuren** (ongetrouwd), (244) koopman, geboren in 1883 in Buren. Hij kwam in 1901 (na het opheffen van de Joodse Gemeente aldaar) met zijn moeder, de in 1841 in Buren geboren Sanna van Adelsbergen, vanuit Buren naar Tiel en overleed in 1906. Kort na zijn dood waren al zijn gezinsleden uit Tiel vertrokken.

C IV 2 **Marcus Beit** werd in 1883 in (247) Amsterdam geboren en vestigde zich in 1896 vanuit Amsterdam in Tiel. Hij overleed in 1906 in Tiel. Hij was ongehuwd en woonde in bij Kleerekoper, de rebbe en leraar aan het Tielse Gymnasium, aan de Westluidensestraat. Aangezien er kort nadien geen nabestaanden van Beit in Tiel woonden is het aannemelijk dat daarom nooit een matseve op zijn graf is geplaatst.

C IV 3 **Heijman de Vries**, geboren in (248) 1827 in Amsterdam kwam in 1900 vanuit 's-Gravenhage in Tiel te wonen. Hij overleed in 1907 in Tiel. Hij was koopman, ongehuwd, en had, voor zover bekend, geen familie in Tiel. Hij woonde in het logement van de Nederlands Hervormde herbergier, broodbakker en logementshouder Hannes van Kleeff aan (laatstelijk) het Schoolstraatje.

CIV 8 **onbekend**

CIV 15 **Gonda Schaap** was gehuwd met (260) Hendrik Goldsmit. Zij werd geboren 1834 in Lienden en overleed in 1915 in Tiel. In 1878 arriveerde het gezin vanuit Aalten in Tiel om het jaar daarop, 1879, naar Lienden te verhuizen. Het gezin was in 1881 vanuit Lienden teruggekeerd in Tiel om van daaruit in 1882 naar Veenendaal te verhuizen. In 1906 keerde het gezin vanuit Doesburg weer terug in Tiel maar na het overlijden van zijn vrouw, in 1915, vertrok Hendrik Goldsmit naar Zutphen.

CIV 21 **Elizabeth Polak** (ongehuwd). (266) Geboren in 1855 in Tiel en overleden 1917 in Tiel. In 1876 verhuisde zij naar Elburg om in 1879 vanuit Amsterdam in Tiel terug te keren. Haar eveneens ongehuwde zuster verhuisde na de dood van Elizabeth naar Utrecht.

CIV 22 **onbekend**

CIV 25 **Abraham L. de Wolff** (?) (270) 'De geleerden' zijn het er niet over eens wie daar zou kunnen liggen. Becker spreekt van 'een matseve op de verkeerde plek' terwijl het NIK na onderzoek vooral vraagtekens opwerpt!

CV 9 **Lea Dressau**, geboren in 1831 in (half) Amsterdam was gehuwd met (279) Mozes Levie (CIV 12) en was de grootmoeder van de bekende Tielse kunstschilder Moos Cohen. Zij kwam in september 1912 vanuit Arnhem bij haar schoonfamilie in Tiel wonen om in december 1912 te overlijden.

CV 14 **onbekend**

Noten

- 1 In het bestuur zaten onder anderen Sal Manassen, P. Spierenburg, Douwe van Swigchem, Peter Schipper en Wim Veerman.
- 2 De Joden hanteren een jaartelling die begint op het moment dat volgens hen de aarde is ontstaan. April 2021 valt in het jaar 5781. Omdat het Joodse jaar een 'maanjaar' is telt iedere maand 29 of 30 dagen, in totaal 354 dagen c.q. 11 dagen korter dan een jaar in de 'gebruikelijke jaartelling' met 365 (of in schrikkeljaren 366) dagen. Om te voorkomen dat bijvoorbeeld Pesach, het Joodse Paasfeest, in de winter gaat vallen wordt zeven keer in 19 jaar een extra, 13e, (schrikkel)maand (Adar II) ingepast.
- 3 De nummering zoals die door het NIK wordt gehanteerd (en gedeels corresponderend met die van Becker).

Met dank aan

- Leon Bok (funerair deskundige binnen de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed) voor de informatie over de gietijzere paaltjes
- Hannah Neudecker, oud docent modern Hebreeuws Universiteit Leiden voor Hebreeuwse teksten en de vertalingen
- Rick Smit van de stichting Ter Navolging Tiel voor het nauwgezet 'beletteren' en daarmee goed leesbaar maken van de teksten
- Jakob Becker 'Besneden en begraven ... vijf eeuwen Joden in Tiel en het Gelders Rivierengebied – uitgave Stichting Onderzoek Joods verleden in Tiel - 1992
- NIK vanuit het eigenaarschap van deze begraafplaats

📷 (Foto auteur)

VLAGGEN EN ZILVER

DE DEFILEERVLAG

Regelmatig bereiken mij mails, waarin mensen mij vragen stellen over uiteenlopende objecten. Enige tijd geleden kreeg ik via het Regionaal Archief Rivierenland (RAR) een vraag doorgestuurd van iemand die een inventarisatie maakte van defileervlaggen en informeerde of het exemplaar van de gemeente Tiel bewaard was gebleven. Ik had er nog nooit van gehoord, maar al speurend en ontdekkend ging er een onvermoede wereld voor mij open.

WAT IS EEN DEFILEERVLAG?

Op 6 september 1938 was het veertig jaar geleden dat Wilhelmina als koningin van Nederland ingehuldigd werd. Reden voor veel festiviteiten. Een van de programmaonderdelen was het organiseren van een groots defilé op de avond van 6 september op de Dam in Amsterdam. Honderden kinderen zouden daar met de vlag van hun gemeente paraderen voor de koninklijke familie die op het balkon van het Koninklijk Paleis zou toekijken. De meeste gemeenten hadden echter geen vlag en daarom moesten er nieuwe gemaakt worden.¹

▲ Defileervlag van Tiel (Collectie Flipje en Streekmuseum Tiel)

Het model en de uitvoering van ieder dun-
doek was in de basis gelijk: Binnen een vlak
van 150 x 150 cm kwamen in horizon-
tale banen van katoen de kleuren van de
provincie met in de linker bovenhoek het
gemeentewapen. Drie zijdes waren afgezet
met franje. Alleen Friesland en Noord-Bra-
bant weken van dit patroon af.

Na enig digitaal zoeken in de collectie van
het Flipje en Streekmuseum Tiel vond ik
twee vlaggen die aan de beschrijving vol-
doen.² Ze tonen in twee banen de kleuren
van Gelderland, namelijk goudgeel en
blauw. Op het ene exemplaar in de linker
bovenhoek de dubbelkoppige adelaar van
Tiel en op het andere de staande zalm
tussen vier kruizen van Wadenoijen. Beide
zijn vervaardigd bij Van Vlissingen en Co.
in Helmond. Ook even gekeken op de site
van het RAR en inderdaad twee treffers:
de defileervlaggen van Buren en Zoelen.³
Dat brengt het totaal op vier en dat vind ik
meevallen, want het textiel is inmiddels 83
jaar oud en na afloop van het defilé werden
de vlaggen weggestopt in kasten en op
zolders totdat een museum of een archief
er zich over ontfermde.

NAAR AMSTERDAM

Als we nu een dergelijke parade als in 1938
zouden organiseren, dan zouden we met
355 gemeenten en even zoveel vlaggen
klaar zijn, maar in 1938 telde Nederland
1057 zelfstandige gemeenten. Dat be-
tekent dat er in ons rivierenland enige
tientallen exemplaren geweest moeten
zijn, vooropgesteld dat iedere stad en dorp
meedeed tenminste.

De uitreiking van de defileervlag en de
tocht naar Amsterdam was onderdeel
van een grotere, lokale manifestatie. In de
Tielsche Courant staan talrijke verslagen

van de plaatselijke vlaggenfeesten. Overal waren er zanghuldes, spelletjes, optochten van muziekkorpsen en een ronkende speech van de burgemeester met woorden vol nationale trots en verknochtheid aan het huis van Oranje. Op de ochtend van de zesde september 1938 overhandigde burgemeester Cambier van Nooten de defileervlag van de gemeente Tiel na de zanghulde aan de afgevaardigden die de stad zouden vertegenwoordigen. Ze waren gekozen uit: de Batauwse Padvinders, de gereformeerde meisjesvereniging Mirjam, de Jonge Werkman en de afdeling Tiel van de Nederlandsche Bond van Jongelingsverenigingen op Gereformeerde grondslag. Verder waren er die dag spelletjes op de Nieuwe Kade, muziek, sportdemonstraties en een parade van de Burgerwacht; de oorlogsdreiging was immers reëel.

Uiteraard waren er kosten verbonden aan het aanschaffen van de vlag en de reis naar Amsterdam. In Tiel trok de Oranje Vereniging de portemonnee, in Rossum verleende de gemeente een subsidie van vijftig gulden. Sommigen waren vindingrijk: In Maurik organiseerden enige dames een verkoop van vlaggetjes à vijf cent per stuk om zo het benodigde kapitaal bijeen te brengen.

IN WADENOIJEN

Het dorp Wadenoijen pakte op 5 en 6 september flink uit. Een aantal bogen had de straten, door middel van verlichting ook 's nachts, een feestelijke uitstraling gegeven. Maandagmiddag 5 september waren er wedstrijden voor de kinderen, die begonnen na het zingen van het Wilhelmus. De volgende dag ging er een optocht door het dorp, waarvoor "een ontzaglijke menigte van heinde en ver was toegestroomd." Diverse symbolische groepen en wagens deden mee. De eerste prijs was voor de uitbeelding van 'Het vredetijdperk 1898 - 1928'. Muziekkorps Euphonia uit Ophemert zorgde voor de muzikale noot. Die middag werden er volksspelen gehou-

den met in de tijd vervlogen onderdelen en namen: ringrijden per dogcar; ringrijden per fiets; mastklimmen; turfrapen; paartjes kruien; 'haast je, rep je naar den trein'; tonsteken en 'rooken in een pijpje'. In de danstent speelden The Melody Players en konden de beentjes van de vloer. Het afsteken van vuurwerk zorgde voor een grootse finale. Maar dat hebben de jongelui die het dorp met de defileervlag in Amsterdam moesten vertegenwoordigen niet meer meegemaakt.

Het zal op de avond van de zesde september daar op de Dam beslist een kleurrijk schouwspel zijn geweest. Of de deelnemers in de drukte een glimp van de vorstin hebben opgevangen, weet ik niet. Maar dat ze de dag van hun leven hebben gehad, daar in die verre hoofdstad, staat buiten kijf.

Noten

- 1 Het resolutieboek van de stad Tiel van 1734 vermeldt een stadsvlag voor de scheepvaart. Die had een geel veld met daarop het stadswapen. Sinds 9 juni 1954 heeft Tiel als vlag: twee horizontale banen van gelijke hoogte in de kleuren geel en zwart. Het ontwerp was van J.P. v.d. Drift. Zie: Catawiki in voce 'Vlag van Tiel'.
- 2 Flipje en Streekmuseum, objectnummers 00407 en 00490.
- 3 RAR: defileervlag Buren, inventarisnummer 0690-Gr_Bu_1219; defileervlag Zoelen, inventarisnummer 0690-Gr_Zo_52.

Defileervlag van Wadenoijen (Collectie Flipje en Streekmuseum Tiel)

HET WAPEN VAN TIEL IN ZILVER

Een andere vraag die mij bereikte ging over een zilveren object. Of ik wist wat het was en wie het gemaakt had.

Zo op het eerste gezicht lijkt het op een bol deksel van een ovalen doosje. De versiering is opvallend: binnen een rand met de wapens van Nederland en de elf provincies (Flevoland bestond nog niet) is het wapen van Tiel aangebracht. Aan de bovenzijde van het voorwerp is een ring bevestigd en dat leidde meteen al tot de conclusie dat we hier niet met een deksel te maken hebben. Opvallend zijn verder enige gaatjes in de rand. Toen ik de binnenzijde bekeek, werd het me duidelijk.

Te zien is een bruine verkleuring, restanten van een lijmlaag. Er was ooit iets in vastgeplakt. In de gaatjes konden pinnetjes gestopt worden om extra houvast te geven. Oplossing van het raadsel: het is een borstel geweest waarvan het binnenwerk met de haren is verdwenen.

KLEERBEZEMS EN BORSTELS

Even wat over de ontwikkeling van borstels. In feite zijn dat kleine bezems en de oudste vermeldingen uit de latere vijftiende eeuw spreken dan ook van 'kleerbezems' en dat blijft zo tot in de zeventiende eeuw. De eerste kleebezems waren gemaakt van heide of iets dergelijks. In inventarissen komen ze voor als 'eenen hey cleer bessem'. Daarnaast komt de naam 'cleerborstel' in zwang (1609).

Het woord 'borstel' verwijst naar het stugge varkenshaar, dat naamgevend wordt: kleeborstel, schoenborstel, handborstel. Een kleeborstel was lange tijd een luxe product. De gewone man had een 'kleerklopper', een stokje met aan het eind een bundeltje reepjes

van leer. De echt welgestelden lieten een borstel in zilver maken, een luxe product waarbij een zilversmid met veel vakmanschap de versierende motieven in het edelmetaal dreef. De ovalen vorm vinden we al terug in de achttiende eeuw. Van Dale vermeldt in zijn woordenboek nog een ander model: de 'schuier', een borstel met een platte steel of een korte handgreep om kleren of kleden te reinigen.

ZILVER

Een belangrijke vraag waarvoor zilversmeden en bestuurders zich gesteld zagen, was: hoe kunnen we de klanten garanderen dat het zilveren object dat zij kopen of cadeau krijgen van zilver met het juiste gehalte is en niet verzilverd of met te veel andere metalen bijgemengd? Daarvoor is een stelsel van keuren en merken bedacht die in het zilver worden afgeslagen. Tot aan de laatste Franse tijd (1795-1813) keurden de steden

♣ Blinde borstelmaker. Tekening door A.G.A. van Rappard, 1868 (Collectie Rijksmuseum Amsterdam)

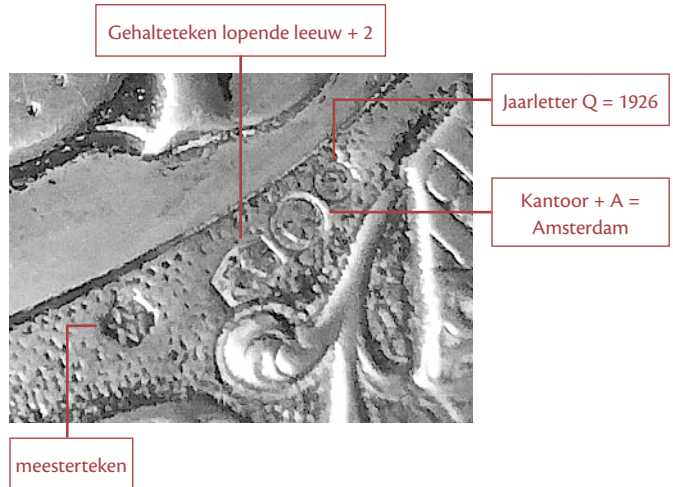

zelf, daarna ontstond een landelijk systeem met in enkele plaatsen een keurkamer of 'Waarborg'.

De zilveren borstel met het wapen van Tiel heeft dergelijke keurmerken. Een gehelmde Minervakop met de letter A van de keurkamer in Amsterdam; een lopende leeuw met een 2 tussen de poten betekent dat het voorwerp is gemaakt van tweede gehalte zilver, dat wil zeggen 833 / 1000. Dan komt de jaarletter, gekozen uit vijftwintig letters uit het alfabet in wisselende stijlen (gotisch, Jugendstil, dik, dun etc.): een Q = 1926. Tenslotte zien we het vierde merk: het meesterteken van de maker, in dit geval twee letters Z met daartussen een hamertje = de Zaanse Zilversmederij, voortgekomen uit de firma Schoorl aan de Langedijk te Zaanwijk en later in Haarlem en het Rokink te Amsterdam. Het merk is gevoerd vanaf circa 1920 tot 1990 en het bedrijf maakte kleinere gebruiksvoorwerpen, zoals doosjes en asbakken met geperste Oudhollandse taferelen.

♣ Zilveren borstel met wapen van Tiel, 1926
(Particulier bezit)

De Tielse kleeborstel is een prachtstuk. De wapens van de provincies zijn er waarschijnlijk in geperst, maar het wapen van de stad moet apart zijn aangebracht. Blijft er nog één vraag over om te beantwoorden: wie is de eigenaar van de borstel geweest? Kreeg hij of zij deze ten geschenke? Moeten we de eigenaar zoeken in provinciale of landelijke kringen? Antwoorden heb ik (nog) niet en daarom hoop ik dat een van de lezers van deze Kroniek mij kan helpen.

Bronnen

- Van Dale, Groot Woordenboek der Nederlandse Taal, Den Haag, 1976
- J. Weyns, Volkshuisraad in Vlaanderen, Hoofdstuk XV, Opschik en schoonmaak, Antwerpen, 1974
- Meestertekens van Nederlandse Goud- en Zilversmeden, Den Haag, 1986

DE AMSTELHOEK

“Kijk, we woonden achter en boven het café en gingen om 9.00 uur open, maar Bert van Alphen maakte eerder schoon en zo kon het gebeuren dat er al om kwart voor acht in de ochtend gasten aan het bier wilden.” Het is een van de verhalen die horen bij een oud buurtcafé: Amstelhoek. Van 1978 tot 2000 zwaaide Harry Gosselink er de scepter. We zochten hem op in zijn woning in de Hennepe om zijn verhaal te horen.

Harry Gosselink (geboren in Schiedam, 2 december 1946) werkte eind jaren zeventig in een doe-het-zelfzaak in Wageningen en werd er via zijn schoonvader op attent gemaakt dat er in Tiel een café ter overname kwam, omdat eigenaar J.L. van Tricht wilde stoppen. Gosselink stapte erin. “Ik moest 35.000 gulden goodwill betalen en de eerste drie jaar zat ik er op pacht, maar daarna kon ik de zaak kopen”. De Amstelbrouwerij leverde het bier en het

pand lag op een hoek, dus een naam was gauw gevonden: Amstelhoek.

“Het was echt een café voor oudere stamgasten, je wist wie er kwamen. Ieder had z'n eigen stoel, als daar iemand anders opzat, werd die er vanaf gejaagd. Van Tricht was 's ochtends al om 7.00 uur open, maar ik niet eerder dan 9.00 uur. En zelfs op dat vroege uur kwamen er al gasten voor een glas bier of een borreltje.” Om 14.00 uur sloot Gosselink de zaak en ging om 15.30 uur weer open. “En dat luisterde heel nauw. Je moest niet het hart hebben te laat te komen, want dan waren de gasten boos.” Tot wel 100 uur per week draaide Harry, maar de woensdagen was de zaak dicht, zodat hij dan tijd had voor het gezin.

Bij het café staat ook een flinke schuur, waarin Flip van Tricht fruit sorteerde, en daarachter ligt nog een stuk grond, dat Gosselink er wel bij wilde hebben. “Eigenaar Johan van Tricht verkocht het terrein

📍 Bowlers voor café Amstelhoek. Rechts staat Harry Gosselink, 1978/1979 (Collectie RAR)

Oranje-gekte in café Amstelhoek in 2000
(RAR/collectie Bouwhuis)

echter aan Tinus Reuvers, hoewel hij wist dat ik belangstelling had. Toen ik dat hoorde, zat Johan net bij mij te kaarten. Ik heb hem daarop zo het café uitgezet.”

BIER EN JENEVER

Wat was nou de omzet? “Ik verkocht in de week zestig kratten bier en zeven fusten op de tap. In de herfst was er bokbier. Daarbij kwamen per dag: twee flessen jenever, een fles vieux en verder bessenjenever, citroentjes en appelpkorn. Cognac was te duur voor mijn gasten. Maaltijden serveerde ik niet, wel een tosti en gehaktballen, flinke hoor, 1,8 ons en door de vrouw gebraden. De curry worstjes waren ook een succes; zo’n twintig kilo per week ging er doorheen.” Gosselink had een hekel aan ‘drinken op de lat’. “Daar had ik wat op gevonden. Ik bepaalde wie er aan een tafel een rondje gaf, waarbij iedereen natuurlijk wel een keertje aan de beurt kwam.”

Afscheid van Johan van Tricht, 1977
(RAR/collectie Bouwhuis)

EEN OUD CAFÉ

Begin 20e eeuw kwam J.H. Janssen uit Ophemert naar Tiel en kocht er een boerderij op de hoek van de Voor de Kijkuit en de Kijkuit. Hij handelde in stro en had een winkeltje voor de verkoop van sterke drank. Daarnaast begon hij een klompenmakerij en dat ging zo voorspoedig dat hij in 1916 de boerennering aan de kant zette en verder ging met de klompen, de winkel en inmiddels een café. Velen kenden het gewoon als café ‘Kijkuit’. Vanaf 1926 verhuurde Janssen het café. Nog voor de Tweede Wereldoorlog komt de familie Van Tricht in beeld. Eerst Cornelis (‘Knelis’), vanaf midden jaren ‘60 zijn zoon Johan L. van Tricht.

Waren er wel eens moeilijkheden?

“Ach kijk, overal gebeurt wel eens wat.

Ik heb er een keer eentje die moeilijk deed met de achterkant van een biljartkeu uit het café geslagen. Ook gebruikte ik pepperspray. Dat was verboden en toen de politie kwam informeren, zei ik dat het haarspray was. Gelukkig traptten ze erin.”

⚡ Veertig jaar biljartvereniging Amstelhoek in 2007. Van rechts naar links: Bert Vink, Dick van Keulen (voorzitter), Kees Janssen (secretaris), Kees van Hemert en Harry Gosselink (RAR/collectie Bouwhuis)

⚡ Gezelligheid was troef. Rechts achterin zit Frans Duyts (Foto particulier bezit)

⚡ Dagje uit met stamgasten, circa 1990. Voor het vertrek even op de foto voor het café. Links met witte pet staat Harry Gosselink (Foto particulier bezit)

BEROEMDE BIJARTTOERNOOIEN

De Amstelhoek genoot ruim veertig jaar lang bekendheid om de biljarttoernooien die er gespeeld werden. Al sinds het begin van de jaren zestig ontmoeten biljarters van cafés aan het Plein en van de Amstelhoek elkaar en speelden partijen. In 1967 richtten ze een vereniging op: Biljartvereniging Amstelhoek, aangesloten bij de Koninklijke Nederlandse Biljart Bond (KNBB). In het pand aan de Voor de Kijkuit stonden drie biljarts: eentje in het café zelf en twee in de biljartzaal. Elke avond werd er libre of driebanden gespeeld. Beroemd waren de toernooien en die had je in gradaties: het ‘Simon Janssen toernooi’ voor de lagere klasse; het ‘Has van de Heuvel toernooi’ voor het midden en het ‘Goof Winkel toernooi’ voor de hoogste klasse. Daarboven stond dan het landelijk kader, dat ook wedstrijden speelde in de Amstelhoek. “We ontvingen bekende spelers, zoals Hans Vultink, Ben Leek, die twee misvormde handen had maar geweldig kon biljarten, en Bert Vink, die de meesten kennen van bioscoop Metro.”

Behalve in competitieverband kwamen er gasten gewoon voor de lol biljarten. Zo had je de ‘eliteclub’ die op dinsdag kwam, bestaande uit tandarts Blom, de oude heer Daalderop, Jopie Visser, Bas Veen en Wimke Schoots.

GEZELLIGHEID WAS TROEF IN HET CAFÉ

De feestavonden van de biljartvereniging werden heel druk bezocht. Op foto’s staan bekende Tielenaars, zoals vader en zoon Chris en Frans Duyts. Verder werd er geklaverjast, niet in competitieverband, maar gewoon voor de lol. En dan waren er de verlotingen met mooie prijzen. “Lange Thijs Smits bracht een keer een ‘Vlaamse reus’ (konijn) mee in een kist.” Eén keer per jaar organiseerde Gosselink een busreis, “dan gingen we met de vaste kern een dagje vissen. De bus huurde ik bij Streef in

Culemborg en vroeg dan naar een bepaalde chauffeur die vaak bij ons in het café kwam en op die manier ook mee kon. 's Avonds gingen we wat eten en was er de prijsuitreiking voor degenen die het meeste vis gevangen hadden.”

DE LAATSTE JAREN

Na 22 jaar vond Harry Gosselink het in 2000 mooi geweest en stopte op 54 jarige leeftijd met het café. Hij verkocht het aan Chris Duyts en Kees van Hemert, die de eigenlijke uitbater werd. Daarna volgen de nieuwe kasteleins elkaar wat sneller op: Wilma en Henk weten de zaak nog goed draaiend te houden. Het einde komt in zicht als Harold Velders aantreedt en hij wegens 'financiële geschillen' naar België verhuist. Ook opvolger 'gekke Leo' weet het tij niet te keren. Tenslotte is het 'ene Henk' die de Amstelhoek te gronde richt door op zolder wietplantjes te gaan telen, wat in februari 2015 eindigt met een politie-inval.

Daarna zijn er nog enkele initiatieven om het aloude café nieuw leven in te blazen. Als laatste bedenkt Jan Verhagen in maart 2019 een doorstart als muziekcafé 'Sunny Day', maar de zon wil niet doorbreken en nog dat zelfde jaar valt het doek voorgoed en komt er een einde aan een ruim honderdjarig café op Zandwijk. Van Herwijnen Vastgoed koopt het pand en wil er appartementen realiseren.

Bronnen

- Adresboeken van Tiel
- Tielsche Courant
- Gesprek met Harry Gosselink op 26 oktober 2020

Ⓜ Afscheid van Harry Gosselink in 2000 (Foto particulier bezit)

Ⓜ Internationaal darter Bob Taylor gooit een pijltje in de Amstelhoek, 11 november 2002. Tweede van rechts: Chris Duyts (RAR/collectie Bouwhuis)

Ⓜ Kerstboom voor café De Amstelhoek in 2008 (RAR/collectie Bouwhuis)

EERSTE FASE HERSTEL JOODSE BEGRAAF- PLAATS TIEL AFGEROND

In december 2020 werd de eerste fase van het herstel van de Joodse begraafplaats aan de Voor de Kijkuit in Tiel afgerond. Voor 2021 / 2022 staat het herstel van de buitenkant van de muur rond de begraafplaats op het programma. Voor de jaren daarna staat in het kader van een nationaal restauratieplan betreffende Joodse begraafplaatsen in ons land, het verder toekomstbestendig maken van dit uit 1827 daterende Rijksmonument centraal.

In 2021 werd in nauwe samenwerking met ‘Van Luijn Natuursteen’, ‘De Steen’ en ‘Aanpak Bouw en Riool’ de eerste fase van het herstel van de Joodse begraafplaats afgerond. Een forse aanpassing was het aanbrengen van de fysieke aansluiting tussen de uitbreiding van de begraafplaats, een kwart eeuw geleden, op het uit 1878 daterende deel. Het werd mogelijk gemaakt door sponsoring in het kader van NL DOET door ‘Aanpak’, een aantal particulieren en de inzet van Scouting ‘Phoenix’. Daarnaast werd het uit 1950 daterende monument ter herinnering aan de Tielse slachtoffers van de sjoa (holocaust) hersteld. Ook dat geheel voor rekening van ‘Aanpak’! In de loop van het jaar werden verschillende grafmonumenten (‘matsevot’) zodanig geconserveerd dat vocht en vorstschade wordt tegengegaan en werden veel ‘matsevot’ opnieuw ‘beletterd’. Op het uit circa 1930 daterende deel werd een aantal ‘perken’ voor ‘matsevot’ hersteld: grit werd vernieuwd en gebroken platen en banden werden vervangen. Op dat deel aan de Visserstraat lag eertijds de entree tot het Tielse ‘Beth Olam’ (‘Huis van de eeuwigheid’). Als afronding van deze eerste herstelfase resteerde het herstel van enkele, het beeld ontsierende, ‘matsevot’. Bij één ‘matseve’ waren twee losse delen half voor elkaar gelijmd terwijl elders twee onder

de lijm zittende losse delen voor elkaar waren ‘geparkeerd’. Afgelopen december 2020 werden de laatste twee ‘matsevot’, na grondig door Van Luijn Natuursteen te zijn hersteld, teruggeplaatst. Gelijk werd van de gelegenheid gebruik gemaakt een verzakte ‘matseve’ te ‘liften’.

HET GEZICHT MET HET VERHAAL ACHTER DE ‘MATSEVE’ VAN LEA HIRSCH

Opvallend in het kinderdeel, naast de vroegere entree tot de Joodse begraafplaats, is de ‘matseve’ van Lea Hirsch (14 september 1870 - 15 maart 1872). Zij was een van de dochters van Asser Hirsch, de eigenaar van het befaamde ‘Instituut Hirsch – Kostschool voor Israëlitische Jonge Heeren’¹ met in de loop der jaren vele honderden leerlingen uit binnen- en buitenland. Het opvallende is dat tekst staat in de richting van de oude entree. Dat net zoals de teksten van de ‘matsevot’ op het oudste uit 1827 daterende deel.

📷 (Foto auteur)

Door bewaard gebleven advertentieteksten is het bekend dat de aanbesteding, van de bouw van de muur rond en het metaheerhuisje op de begraafplaats, plaatsvond in 1868 hetzelfde jaar dat prijkt op beide pilasters bij de huidige entree aan de Voor de Kijkuit. Uit de eerste begrafenis op het na de uitbreiding in gebruik genomen deel C in 1877 én het jaartal op het metaheerhuisje (1877) blijkt dat de feitelijke verplaatsing van de entree enkele jaren na 1872 werd geëffectueerd.

De matseve van Estella Emanuel (Foto auteur)

KINDERGRAVEN

In een artikel in het NIW van 6 juli 1928, over het bezoek vanuit Amsterdam aan Tiel – “om in deze oude Betuwsche Gemeente ... uit de oude cultuurresten den vroegeren bloei te kunnen aflezen” – wordt gewag gemaakt van “het oude Metaarhuis [dat] is weggebroken en zijn plaats vol begraven”. Nadat men via de oude ingang linksaf ging kwam men op een gedeelte dat waarschijnlijk bestemd was voor de graven voor jonge kinderen. Lang niet alle ouders van jong begraven kinderen konden het zich veroorloven een ‘matseve’ te laten plaatsen. Toch hebben op deze locatie, getuige de er op staande teksten, drie ‘matsevot’ een relatie met een kind. De ‘matsevot’ hebben de tand des tijds matig tot goed weten te doorstaan.

De matseve van Betsy van Zanten (Foto auteur)

Naast het graf van een (nog) niet getraceerd kind en dat van Lea Hirsch, liggen er de graven van Estelle Emanuël (Tiel 8 maart 1883 - 17 juni 1889 Tiel) en van Betsy Geertruida van Zanten (Tiel 3 maart 1882 - 14 oktober 1882 Tiel) met haar tot voor kort diep weggezakte grafmonument.

Betsy was de dochter van Louis van Zanten en zusje van de in Tiel geboren Jakob Herman van Zanten (Tiel 26 januari 1874 - 26 juli 1944 Bergen Belsen).

Jakob Herman van Zanten werd na zijn vertrek uit Tiel directeur van het Amster-

Terugplaatsen ‘matseve’ van Abraham Meijer (Foto auteur)

damse Bureau voor Statistiek (ABvS) en lector in de statistiek aan de Gemeentelijke Universiteit Amsterdam. Over Jakob Herman van Zanten is een biografie verschenen geschreven door H.A. de Gans, De kijk van een statisticus ten tijde van het Interbellum op de bevolkingsprognostiek: Mr. Dr. J.H. van Zanten, 1874-1944 (Amsterdam 1994). Op het Ex Libris van Jakob Herman van Zanten staat de tekst: 'Statistiek. In hoeveelheden verhoudingen zoekend'. Hij is, net als zijn vrouw Sara Hendrix en een van hun drie kinderen, dochter Nora Louise, slachtoffer geworden van de sjoa (holocaust). Hun dochter ging op eigen verzoek met haar al bejaarde ouders naar Westerbork. Zij werden allen vermoord. Dat ondanks het feit dat zowel Jakob

⦿ De matseve van Abraham Meijer voor de reparatie en (daaronder) na de reparatie (Foto's auteur)

Herman als zijn vader hun Godsdienst 'Ned. Isr.' al in de tachtiger jaren van de negentiende eeuw hadden laten wijzigen in 'Geen'. Tot in lengte van decennia nadien reikten de 'Nürnberger' Rassenwetten uit 1935.

DE 'MATSEVE' VAN ABRAHAM MEIJER

Een doorn in het oog waren de twee voor elkaar geplaatste delen van de 'matseve' van Abraham Meijer uit Dodewaard. Bij het in september herplaatsen van de gereconstrueerde 'matseve', waarvan het bovenste en onderste deel met stangen aan elkaar waren verbonden, werd een stuk steen gevonden dat wonderwel ('toeval bestaat niet') paste tussen beide al bekende delen. Op 2 december 2020 werd de 'matseve', waarvan de belettering dit jaar wordt afgerond, herplaatst.

Meijer, gehuwd met de in Dahlheim (Nassau) geboren Sophia ('Feigele' in het Jiddisch) Salomons, was op 26 augustus 1782 geboren in Darmstadt (Hessen). Het echtpaar vestigde zich in Dodewaard en was lid van de Joodse Gemeente Tiel. Zij waren niet de enige leden van die gemeente die hun wortels in Duitsland hadden. Naast Meijer en zijn vrouw vonden ook hun zoon en dochter op de Joodse begraafplaats in Tiel hun laatste rustplaats. Voor Joden golden, formeel tot in de Franse tijd maar met een effect tot ruim een eeuw later, tal van beroepsbeperkingen. Net als veel van zijn geloofsgenoten was Meijer slager van beroep om te zorgen voor 'koosjer vlees' voor zijn geloofsgenoten én andere belangstellenden.

Noot

- 1 Zie voor meer informatie De Nieuwe Kroniek jaargang 9 nr. 1 – mei 2018 via www.oudheidkamer-tiel.nl.

Bronnen

- Archief NIK (Nederlandsch Israëlitisch Kerkgenootschap)
- Regionaal Archief Rivierenland
- Joods Monument
- Archief stichting Ter Navolging Tiel
- Vereniging Oudheidkamer Tiel en Omstreken (Biografisch Woordenboek 4)
- Foto's: de auteur

EXPOSITIE ‘GEEN JODEN IN HET LAND VAN MAAS & WAAL!?’

in het ‘Twee Stromenland Museum’ in Beneden-Leeuwen

In het voormalige klooster Sint Elisabeth in Beneden-Leeuwen is sinds 1994, na de start in 1988 in Maasbommel, aan de Pastoor Zijlmanstraat 3, het ‘Twee Stromenland Museum’ gevestigd. In de afgelopen decennia heeft het door professionals gesteunde team van vrijwilligers voor tal van interessante exposities gezorgd. De eerstvolgende expositie is gewijd aan de aanwezigheid van Joden in het Land van Maas & Waal. De bloeitijd viel in de periode 1850 - 1900 met een kleine synagoge in

centrumplaats Druten. Ondanks de scheiding door de Waal waren er tal van relaties met de Joodse gemeenschappen ‘boven’ de rivier. Rebbe (leraar) David Hes trok regelmatig, 3 uur gaans, te voet vanuit Tiel naar Druten om daar de Joodse gemeenschap geestelijk te voeden. Ook de Joodse handelaren gingen met hun goederen ‘naar de overkant’ om daar hun waren te slijten. Onder hen de Van Blijdestejns die vanuit Ophemert met hun manufacturenkist¹ naar ‘de overkant’ voeren. Slager Manassen ging zich, na het opheffen van de Joodse Gemeente in Druten, in Tiel vestigen. Ook gaat de, met een uitgebreide brochure gelardeerde, expositie in op het antisemitisme door de eeuwen heen, wellicht ook in het Rivierengebied.

Noot

1 Onderdeel van de permanente expositie in het Joods Historisch Museum te Amsterdam.

N.B.: in verband met het rondwaren van het coronavirus is het momenteel niet bekend wanneer de expositie plaats kan vinden.

Informatie: www.museumtweestromenlandmuseum.nl

📍 Joods Monument Druten (Foto Wil van den Dobbelssteen)

📍 Voorgevel voormalige Drutense synagoge (Wil van den Dobbelssteen)

EEN OUD BOEKBANDJE

Wie de binnenzijde van de kaft van De Nieuwe Kroniek leest ziet dat de Vereniging Oudheidkamer voor Tiel en Omstreken ook een archeologische werkgroep heeft. Deze archeologische werkgroep, Beoefenaren Archeologie Tiel en Omstreken (BATO), beheert een archeologisch depot met daarin vele en soms zelfs voor Nederland unieke vondsten. Middels publicaties in De Nieuwe Kroniek willen we deze vondsten aan een breder publiek laten zien. Uiteraard geldt dat een ieder die geïnteresseerd is in archeologie en een steentje binnen de vereniging wil bijdragen, van harte welkom is om aan de activiteiten van BATO deel te nemen.

Op archeologisch gebied zijn Tiel en omgeving uitermate interessant. Door de jaren heen zijn op grote schaal vondsten uit de IJzertijd en de Romeinse tijd gedaan. Recent nog in Medel en rond de eeuwwisseling in Passewaaij. Maar ook in de volle Middeleeuwen was Tiel als opvolger van Dorestad een uitermate belangrijke handelsplaats. Dusdanig belangrijk dat de toenmalige Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek de stad Tiel opnam in haar onderzoek naar ‘de urbanisatie van het rivierengebied in de middeleeuwen’. Sommigen zullen zich de folders die naar aanleiding van dit onderzoek

door de gemeente Tiel in samenwerking met de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek werden uitgegeven, nog herinneren. Bij dit onderzoek werden ook post-middeleeuwse vondsten gedaan. Het meest in het oog springend was hierbij de beerput met een immense hoeveelheid afvalresten die kan worden toegeschreven aan de familie Van Lidth de Jeude. Nog steeds zijn de vondsten uit deze beerput binnen de professionele archeologie een voorbeeld voor een welgestelde achttiende eeuwse familie.

Vele jaren hiervoor – het was toen het jaar 1983 – had onze archeologische werkgroep BATO ook een beerput aan de Koninginnenstraat opgegraven. Deze beerput bleek rijkelijk gevuld met afval dat toe te schrijven was aan diverse rectoren van de Latijnse school. Deze vondsten kunnen zowel in de zeventiende als in de achttiende eeuw gedateerd worden. Een van de vele vondsten wil ik hierbij onder de aandacht brengen. Het betreft een boekband die door wijlen Guus Taconis is geconserveerd.

Deze van geitenleer gemaakte boekband is op beide zijden bedrukt. Op één zijde staat het stadswapen van Tiel bestaande uit een dubbelkoppige adelaar onder het Gelderse wapenschild. Op de keerzijde staat het wapenschild dat door Frederik Hendrik van Oranje - Nassau werd gevoerd. Rondom dit wapenschild is het devies dat hoort bij de Orde van de Engelse Kousenband aangebracht: HONY SOIT QUI MAL Y PENSE (schande voor wie er kwaad van denkt). Frederik Hendrik verkreeg in het jaar 1627 deze ridderorde. Een aanwijzing dat dit boekbandje op zijn vroegst in het jaar 1627 gedateerd kan worden. Het is hiermee aanlokkelijk om te veronderstellen dat deze

☛ Het boekbandje met op de voorzijde het wapen van Oranje-Nassau en op de achterzijde het wapen van Tiel. (Collectie Jan van Oostveen)

boekband ooit onderdeel heeft uitgemaakt van de bibliotheek van de Latijnse school die werd samengesteld door rector Janus Erasmus.

De vraag die naar voren komt is waarom dit boekbandje ooit in de beerput is gegooid. Opvallend is dat het hier besproken en afgebeelde boekbandje niet de enige boekband met het wapen van Oranje-Nassau in de beerput was. Het andere boekbandje toont namelijk het wapenschild dat door zowel Willem II als Willem III werd gevoerd. Zouden deze boekbandjes dan bewust weggegooid zijn?

Ⓜ Johannes van Aelhuysen tussen zijn boeken.
(Collectie Koninklijke Bibliotheek, 's-Gravenhage)

Als we terug gaan naar het politieke klimaat in het derde kwart van de zeventiende eeuw dan zijn er twee perioden aan te wijzen waarbij deze boekbanden niet goed in de Tielse gemeenschap zullen hebben gelegen. Allereerst is dit de periode die volgde na het overlijden van Stadhouder Willem II in het jaar 1650. In Tiel leidde dit tot een felle anti Oranjestemming onder de regenten. Maar ook de periode uit het begin van de jaren zeventig van de zeventiende eeuw komt hiervoor in aanmerking. In 1672 vielen de Fransen Tiel binnen en ze lieten de stad uiteindelijk met een grote schuldenlast achter. Veel prominente burgers hadden Tiel voor de inval van de Fransen al verlaten. De rector van de Latijnse school, Van Aelhuysen, was één van de weinige prominente burgers die in de stad Tiel achterbleef. Zou één van deze

twee gebeurtenissen de aanleiding voor Van Aelhuysen zijn geweest om afstand te doen van de boekbandjes? Het is een aantrekkelijke verklaring voor een weggegooide boekband maar het exacte verhaal of een sluitend bewijs zullen we waarschijnlijk nooit boven water krijgen.

Bronnen

- Bartels, M.H., 1999. Cities in Sherds: Finds from Cesspits in Deventer, Dordrecht, Nijmegen and Tiel (1250-1900). SPA, Foundation for the Promotion of Archaeology, Zwolle, Nederland
- Oostveen, J. van, 2019. De historische gelaagdheid van een beerput. Vondsten uit de Koninginnestraat in Tiel. In: Archeologie in Nederland, jaargang 3, p. 22-29
- Smit, E., 2019. Een wetenschappelijk boek uit de 17e eeuw. In: De Nieuwe Kroniek, jaargang 10, nummer 2, p. 4-6

BOEKBESPREKINGEN

[E.J.Th.A.M.A. Smit] Historisch Tiel. Tiel 2021. 60 pagina's. Uitgave van winkelbedrijf JUMBO-Tiel en alleen daar verkrijgbaar.

In navolging van vele andere steden heeft het Tielse grootwinkelbedrijf JUMBO een plaatjesalbum doen vervaardigen met afbeeldingen van 'oud Tiel'. Het werd op 10 april ten doop gehouden. De auteur heeft in samenwerking met de Oudheidkamer voor Tiel en Omstreken daarvoor een selectie gemaakt van 300 afbeeldingen van de stad, gekozen uit de collectie Smit/Kers. Daarvan zijn plakplaatjes gemaakt die bij de dertig door de auteur in het album omschreven thema's geplakt kunnen worden. Elk thema wordt op een dubbele pagina toegelicht en daarbij zijn dan tien vlakken voor de plaatjes ingedeeld, die op het thema betrekking hebben. De plaatjes spreken voor zich en de teksten zijn op een voor een breed publiek begrijpelijke wijze geschreven. Een mooi initiatief, dat behalve klandizie voor de winkel ook bij jong en oud, voor zover nodig, waardering voor de historie van onze stad zal bevorderen. Het zal dus sparen en ruilen worden om het album compleet te krijgen!

Fred Eggink en Arie van Vliet. Niet aanraken alsjeblieft en nog 99 coronagedichten (117 pagina's) en Finish zonder streep en nog 99 coronagedichten (119 pagina's) Tiel 2020 en 2021. Geïllustreerd. Respectievelijk ISBN nr. 909033495-5 en nr. 909034280-X. Prijs per deeltje €15,-. Daarvan is €5,- per deeltje bestemd voor een goed doel bestemd. Verkrijgbaar bij www.pakjetroost.shop.

Oud journalist Fred Eggink, betrokken bij het Tielse fruitcorso en Buren Toen Theater heeft een dichtader en wat voor één! In ieder geval een die ging borrelen toen de corona in 2020 uitbrak. Dat resulteerde in twee bundeltjes met elk 100 dagelijkse gedichten, gebaseerd op gebeurtenis van die dag, gerelateerd aan corona. Van het eerste bundeltje werd zelfs een wandelroute in Buren aangebracht. Voor de tweede bundel schreef schrijver Ronald Giphart een voorwoord. Onder elk gedicht staat vermeld hoeveel lezers het dagelijks lezen op het internet. In de eerste bundel dagelijks enkele honderden en in de tweede gemiddeld meer dan duizend lezers! Is het al knap dagelijks een pakkend gedicht te maken, even knap is het werk dat Arie van Vliet heeft geleverd bij elk gedicht. Er zijn meerdere herdrukken gemaakt en mooi toch, van de prijs per boekje gaat €5,- naar een goed doel. Kopen dus en genieten. Vooral ook leuk voor later, om te kunnen lezen dat de corona ook 'met een kwinkslag' ervaren kon worden.

OKT-PRIJZEN VOOR JUNO DE JONG EN MIRTHE JANSEN

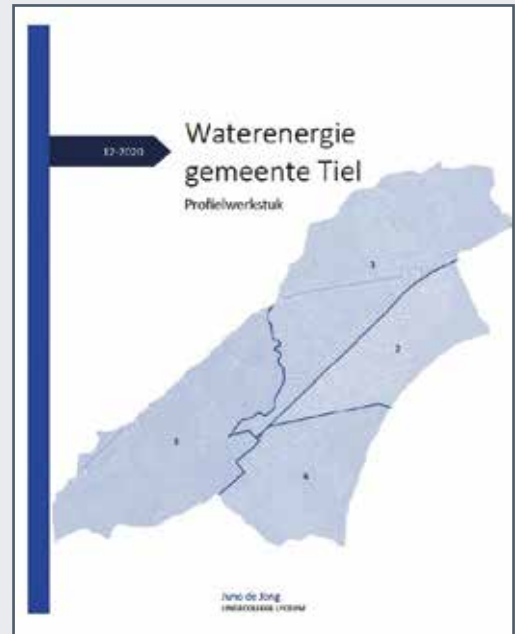
Sinds vier jaar reikt de Oudheidkamer jaarlijks voor de beste profielwerkstukken van leerlingen uit vwo-6 en havo-5 van het Lingecollege Lyceum de OKT-prijs uit. Dit jaar zijn Juno de Jong en Mirthe Jansen de winnaressen. De beslissing werd op een wat andere manier genomen dan in eerdere jaren.

De keuze komt als volgt tot stand. De docent die de leerling begeleidt kan een werkstuk voordragen voor de prijs. Daarna maakt een jury bestaande uit de oud-docenten Dick Buijs, Chris Raats, Geors Spanjer en Emile Smit een keuze. Daarbij wordt normaal gesproken elk werkstuk op een avond op school gepresenteerd door de betreffende leerling. Dit jaar moesten de presentaties echter digitaal plaats vinden. Dat bracht hier en daar wat technische problemen met zich mee. Daarom had de jury wat extra tijd nodig, waarbij ook het juryberaad online plaats vond.

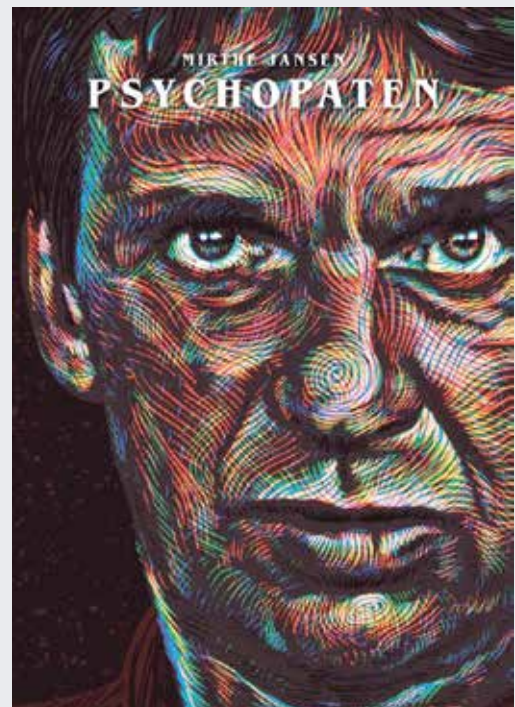
Juno de Jong (vwo) beschreef een onderzoek naar *Waterenergie in de gemeente Tiel*. Zij onderzocht in overleg met gemeentelijke deskundigen welke mogelijkheden er zijn om uit de hoeveelheid water in onze gemeente (Waal, Linge, sloten, waterzuivering) energie te winnen. Aan het eigenlijke onderzoek moest een uitgebreide omschrijving vooraf gaan van de diverse mogelijkheden om energie te winnen uit water. De bedoeling is, dat Juno ook later nog met de gemeente uitwerkt, of de conclusies kunnen leiden tot een betaalbare concretisering.

Mirthe Jansen (havo) schreef over *Psychopaten*. Ze onderzocht welke factoren leiden tot psychopatisch gedrag en hoe psychopaten kunnen functioneren in de samenleving. Zowel uit praktijkvoorbeelden als uit het eigen onderzoek via een enquête blijkt, dat mensen lang niet altijd onderkennen, dat ze op enig moment met een psychopaat te maken hebben.

Normaal gesproken zouden de beide leerlingen hun presentatie herhalen in de ledenvergadering van de Oudheidkamer in april. Nu deze zeker niet kan plaats vinden, is de bedoeling, dat de presentaties worden ingepast in de lustrumactiviteiten in november 2021.

Werkstuk Juno de Jong

Werkstuk Mirthe Jansen

AANWINST FLIPJE EN STREEKMUSEUM

Onlangs heeft het museum twee mooie en bijzondere portretten in ontvangst genomen.

De afgebeelde personen zijn generaal Jan Willem Boellaard (1830-1923) en zijn echtgenote Eliza Eleonora de Vogel (1842-1912). De schilderijen vormen een mooi geheel en zijn pendanten van elkaar. Ze horen bij elkaar, hoewel geschilderd in verschillende jaren, namelijk in 1898 en 1903. De maten zijn 103 x 81 cm. De portretten hingen in de huiskamer van Oud Reserve Ritmeester en Mevrouw Morrees- Kolff. Omdat het echtpaar zou verhuizen, werd een plek gezocht voor de generaal en zijn vrouw. Op advies van Oud Reserve Majoor en vriend van het echtpaar, Evert Jan Vinkhuizen (verbonden aan het Cavaleriemuseum), hangen de portretten nu in de stijlkamer van het Flipje en Streekmuseum. Jan Willem Boellaard stamt af van een adellijk geslacht dat de heerschappij over de heerlijkheid Herwijnen had.

De portretten zijn gemaakt door de schoonzoon van de generaal, schilder Paulus Philippus Rink (1861-1903).

Deze was geboren in Veghel als zoon van een apotheker. Hij kreeg les van zijn grootvader en was leerling van de schilder Barent J.C. Weingärtner in Oosterhout. Daarna volgde hij lessen aan de Academie voor Beeldende kunsten in Den Haag en Antwerpen. Hij was een talentvolle leerling en ontving in 1887 de Prix de Rome waardoor hij een studiereis kon maken naar onder andere Rome. In 1892 verbleef hij weer in Nederland.

Hij trouwde met de dochter van het echtpaar Boellaard, Cornelia Gerardina (Corrie), eveneens kunstenaar. Zij had onder andere lessen gevolgd aan de befaamde Académie Julien in Parijs. Rink was een zeer gewaardeerd kunstenaar die in de stijl van het neo-impressionisme werkte. Hij schilderde het landschap met de boeren rondom Hattem, zijn toenmalige woonplaats. Verder was hij geïnteresseerd in het leven van de vissers rondom Monnickendam en Volendam en maakte hij trefzekere portretten. Rink ontving invitaties om deel te nemen aan diverse exposities van Arti et Amicitiae in Amsterdam.

Ook het portret van Boellaard werd in Arti tentoongesteld.

Het echtpaar Rink – Boellaard was lid van deze kunstenaarsvereniging.

In het museum hangen de schilderijen in de stijlkamer, een geschikte plek omdat er meerdere portretten hangen. Een soort portrettengalerij van mensen met aanzien maar ook portretten van mensen van eenvoudige komaf: personen die allemaal met Tiel of de Tielerwaard te maken hebben. De schenking van deze twee portretten is daarom een mooie aanwinst voor het museum. Ze zijn hier thuis.

▲ Conservator Lisette Le Blanc neemt de twee portretten in ontvangst in de stijlkamer, waar ze komen te hangen (Foto Jan Bouwhuis)

Lisette Le Blanc,
conservator

NIEUWS REGIONAAL ARCHIEF RIVIERENLAND

STUDIEZAAL GESLOTEN MAAR DIENSTVERLENING GAAT DOOR

Vanaf 15 december 2020 is vanwege de maatregelen tegen corona de studiezaal gesloten. Onbekend is wanneer we weer open kunnen gaan. Hou onze website, twitteraccount en facebookpagina in de gaten voor het laatste nieuws hierover. Via het e-mailadres studiezaal@rarivierenland.nl zijn wij bereikbaar voor vragen en hebben we veel mensen al op weg kunnen helpen met hun onderzoek. Ook bouwvergunningen kunnen aangevraagd worden ter digitalisering. Zie de uitleg op onze website: regionaalarchiefrivierenland.nl/proef-digitaliseren-op-verzoek

NIEUWE AANWINST: WERKEN EN BRIEVEN VAN TIELSE KUNSTENAARS LEX ERNSTE EN PHIL GRISEL

Recent verwierf het RAR figuratief grafisch werk van de Tielse kunstenaar Lex Ernste. Hij was een bekend koperslager en leefde van 1913 tot en met 1982. Hij correspondeerde onder andere met de 10 jaar jongere Phil Grisel, ook een Tielse kunstenaar. Ook van Grisel, die in 2008 is overleden, heeft het RAR een aantal schilderijen/tekeningen verworven. Daarnaast ook een twintigtal brieven die zij elkaar schreven. U vindt dit in toegangsnummer 0663-2220.

EDUCATIEVE PROJECTEN IN TIEL: JONGEREN VIDEOBELLEN MET OUDEREN

In een coronaproof samenwerkingsproject van Zinder, RAR en Humints Solutions vertellen ouderen aan jongeren over hun leven in Tiel en de Betuwe. Dat kunnen verhalen zijn over de fruitteelt en verwerking van het fruit in jamfabriek De Betuwe, of bijvoorbeeld over de glasfabriek en Daalderop. In april & mei gaan de jongeren in gesprek met de ouderen. Volledig coronaproof via videobellen! Daarna zoeken ze meer informatie over het verhaal in de omgeving en bij het Regionaal Archief

Rivierenland. Ze delen hun vondsten in een online eindpresentatie en maken hiervan een tekening onder begeleiding van docenten van Zinder. Deze creaties worden in juni levensgroot geschilderd op de muren van twee Tielse tunnels.

Een soortgelijk project voor de Tielse basisscholen is in maart al gestart. Hierin staat Tiel in de Tweede Wereldoorlog centraal. Via videobellen vertellen Tielse ouderen aan leerlingen van groep 8 hun verhaal. Daarna doen de kinderen veldonderzoek. Zij vergaren kennis door speciale rondleidingen door Tiel en door bronnen uit het RAR te bestuderen. Tot slot maken de leerlingen een visueel bewijsstuk over hun ontdekkingen. Deze bewijsstukken worden gedeeld met de ouderen en vormen de basis van een kunstwerk dat geschilderd wordt op de muren van twee tunnels in Tiel. Verschillende leden van de Oudheidkamer werken mee aan dit project!

TIELSE RAADSNOTULEN DIGITAAL BESCHIKBAAR

Begin dit jaar zijn gedigitaliseerde notulen beschikbaar gekomen van de vergaderingen van de Tielse gemeenteraad over de jaren 1996 tot en met 2004. U kunt deze digitaal inzien op de website van het RAR. Het betreft toegangsnummer 1577 en dan de nummers 31 tot en met 45.

170 VRIJWILLIGERS MAKEN NOTARIËLE ARCHIEVEN BETER TOEGANKELIJK. DOET U MEE?

In najaar 2020 startte het RAR een nieuw project 'Vele Handen' om notariële repertoria te ontsluiten. Veel enthousiaste vrijwilligers meldden zich en gingen enthousiast vanuit huis achter hun computer aan de slag.

Het project telt nu (half maart) 170 deelnemers. Zij verwerkten reeds 2122 scans van de 17.144 scans. Dit is 13,8 % van het totaal. De notarisstandplaatsen Beusichem, Brakel, Drumpt, Herwijnen en Nederhemert zijn al geheel ingevoerd. Met Opheusden is men over de helft. Aan alle plaatsen wordt inmiddels gewerkt.

EXPOSITIE JAN VAN ANROOY

Het westelijk rivierengebied telde in het interbellum en enkele decennia na 1945 drie grote schilders: Piet Mulder (1919-2011), Reijer Murman (1908-1981) en Jan van Anrooy (1901-1988). Alle drie legden ze onze streek op hun eigen manier vast in tekeningen, aquarellen en schilderijen. Jan van Anrooy was de interessantste van de drie. Dat geldt niet alleen voor zijn kunstzinnige werk, maar ook voor zijn levensloop. Je zou hem een opportunist kunnen noemen, iemand die de bakens verzette naar de kant waar hij het meest van verwachtte. In de oorlog waren dat de Duitsers en hun meelopers. Hij was lid van de NSB en vervulde een hoge functie op het Departement voor Volksvoorlichting en Cultuur. Voor modernistische kunststromingen, zoals het expressionisme of abstract werk, was als 'entartete Kunst' geen plaats. Na afloop van de oorlog kreeg

Jan van Anrooy drie jaar gevangenisstraf, maar dankzij de inzet van enkele notabelen kwam hij al vrij snel op vrije voeten. Na een verblijf in Zuid-Afrika en terugkeer naar Nederland ging hij uiteindelijk vanaf 1976 wonen in Tricht. Nog in 2014 leidde het exposeren van zijn werk in de raadzaal van Geldermalsen tot heftige polemieken. Artistiek gezien zou je Jan van Anrooy een uitbundige Hollandse impressionist kunnen noemen, die in zijn latere jaren zijn kijk op het landschap door een persoonlijke zeef haalde. Deze benadering en het gegeven dat hij het door ruilverkaveling, modernisering en schaalvergroting verdwenen (boeren)leven als een ware chroniqueur van onze streek vastlegde, maken zijn werk het bekijken en bewaren waard. De Stichting Kunst en Cultuur West Betuwe schenkt deze zomer aandacht aan Jan van Anrooy en doet dat op twee manieren:

ten eerste verschijnt er een boek over de schilder van de hand van Jef de Jager onder de titel 'Symfonie van de Betuwe' (€ 24.95). Verder organiseert de stichting vanaf 19 juni tot en met 11 september een tentoonstellingsroute langs onder andere de kerken van Deil en Tricht, maar ook in ons eigen Flipje en Streekmuseum kunt u (weer) kennismaken met het imponerende werk van Jan van Anrooy.

Voor meer informatie:
www.skcbw.nl

📍 Jan van Anrooy, Symfonie van de Betuwe, olieverf op doek. 1985 (Particulier bezit)

VERENIGING OUDHEIDKAMER VOOR TIEL EN OMSTREKEN

De Nieuwe Kroniek is een uitgave van de Vereniging Oudheidkamer voor Tiel en Omstreken. De Oudheidkamer is opgericht in 1901 en houdt zich bezig met het verleden van Tiel en het Rivierenland en de relatie daarvan met het heden. De vereniging deelt haar kennis over het cultureel erfgoed van stad en regio met beleidsmakers en andere belanghebbenden en volgt kritisch ontwikkelingen die het erfgoed kunnen aantasten. De vereniging stimuleert initiatieven die het aandachtsterrein van de vereniging raken. De programmacommissie biedt de leden van de vereniging ieder jaar een uitgebreid lezingen- en excursieprogramma. Naast stad- en streekgebonden onderwerpen krijgen ook meer algemene onderwerpen op cultuurhistorisch gebied aandacht.

De vereniging kent de volgende werkgroepen:

ARCHEOLOGISCHE WERKGROEP BATO

Waakt over de bodemschatten en zorgt voor het documenteren en toegankelijk maken van waardevolle bodemschatten.

Contact: Willem Spekking.

E: bato@oudheidkamer-tiel.nl

HISTORISCHE WERKGROEP TIEL

Verzorgt publicaties over streekgebonden historische onderwerpen en legt het heden en verleden vast in beeld en geluid.

Contact: Beatrijs van Dijk

E: bvdijk@rarivierenland.nl

COMMISSIE ERFGOED

Waakt over de talrijke monumenten en ander cultureel erfgoed in Tiel en de regio.

Contact: vacant

PROGRAMMACOMMISSIE

Stelt het Jaarprogramma van de vereniging samen.

Contact: Angèle Roeffen

E: programmacommissie@oudheidkamer.nl

BESTUUR

Contactadres bestuur

M.J. (Martin) van der Mark, voorzitter

E.J.Th.A.M.A. (Emile) Smit, secretaris

J.C. (Hans) Oosterman, penningmeester

Mevr. M.M. (Ria) Kragten-van der Mark

Mevr. M.A.M. (Ans) van den Meijdenberg

P.R.M. (Paul) van der Ven

E: secretaris@oudheidkamer-tiel.nl

Het lidmaatschap voor het jaar 2021 bedraagt

€ 20 bij automatische incasso of € 22,50 bij handmatige betaling op rekeningnummer NL95INGB0004240023.

Uitgebreide informatie over de vereniging, de werkgroepen, het jaarprogramma, de uitgegeven en nog voorradige boeken, de eerder verschenen nummers van de Nieuwe Kroniek en nog veel meer vindt u op de website van de vereniging: www.oudheidkamer-tiel.nl

WEBBOUWER EN WEBMASTER

Contact: Dick Buijs

E: dick@oudheidkamer-tiel.nl

REDACTIE DE NIEUWE KRONIEK

Ria Kragten, Pierre van der Schaaf,

Peter Schipper en Wim Veerman.

Contact: nieuwekroniek@oudheidkamer-tiel.nl

Realisatie: emjee | vormgevers, Varik

Leden van de Oudheidkamer ontvangen de Nieuwe Kroniek gratis. Losse nummers zijn verkrijgbaar bij boekhandel Arentsen.

De redactie heeft getracht de rechten betreffende foto's, afbeeldingen, teksten e.d. van derden, gebruikt in De Nieuwe Kroniek, te achterhalen. Indien personen of instanties van mening zijn dat hun rechten niet voldoende zijn gerespecteerd, dan kunnen zij daarover contact opnemen met de redactie.

Meningen of feiten, weergegeven in de bijdragen aan dit blad vallen onder de verantwoordelijkheid van de betreffende auteur. Redactie en uitgever zijn hiervoor niet aansprakelijk.

Vereniging Oudheidkamer voor Tiel en Omstreken

De Nieuwe Kroniek wordt geseald in recyclebare folie gemaakt van 100% suikerriet.

Op 7 februari trouwde koningin Wilhelmina in Den Haag met Hendrik van Mecklenburg-Schwerin. (Collectie Rijksmuseum)

De Woningwet wordt aangenomen. Dit was een begin om sociale woningbouw te verbeteren. Aan het einde van de 19^e eeuw was de woontoestand op veel plaatsen erbarmelijk.

Op 13 mei 1901 werd De Vereniging Oudheidkamer voor Tiel en Omstreken opgericht. De Appenburg op de hoek van de Sint-Walburgstraat en het Hoogeinde is de eerste huisvesting van de Oudheidkamer. J.A. Heuff Azn. wordt tot voorzitter gekozen.

Op dringend advies van de plaatselijke Gezondheidscommissie werd een subsidie van f 100,- verstrekt door de gemeente aan de heer A.C. Sonneveldt voor gratis heilgymnastische behandeling van onvermogen patiënten. Hij is hiermee de eerste Tielse fysiotherapeut.

1901

Andries Dirk Copier wordt geboren. Hij ontwikkelt zich als een van de belangrijkste Nederlandse glaskunstenaars van de 20^e eeuw. Zijn ontwerpen voor gebruiksglas, zoals het gildeglass, zijn nog steeds in productie.

De leerplichtwet treedt in werking. Ingevolge deze wet wordt een plaatselijke Commissie tot Wering van Schoolverzuim benoemd. In Tiel krijgt de commissie in het eerste jaar van haar bestaan te maken met 66 gevallen van officieel aangemeld schoolverzuim.

De Nobelprijs werd voor het eerst uitgereikt na het overlijden van Alfred Nobel. De Nederlander Jacobus Henricus van 't Hoff ontving, in 1901, de prijs voor een scheikundige ontdekking.

Het Wandelhoofd Koningin Wilhelmina, de eerste pier van Scheveningen werd op 6 mei door prins Hendrik geopend. Op de foto de pier gezien vanaf het strand in Scheveningen. (Collectie Rijksmuseum)

Louis Couperus schreef het boek Babel. Het omslag werd ontworpen door Jan Toorop. (Collectie Rijksmuseum)